

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA CİNAYƏT MÜHAKİMƏ İCRAATININ ÜMUMİ VƏ DİSPOZİTİV ƏSASLARI

İxtisas: 5612.01 – "Cinayət prosesi, kriminalistika
və məhkəmə ekspertizası; əməliyyat-axtarış
fəaliyyəti"

Elm sahəsi: Hüquq elmləri

İddiaçı: Cəfərov Qəhrəman Vaqif oğlu

Elmlər doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2025

Dissertasiya işi Azərbaycan Bakı Dövlət Universitetinin
"Cinayət prosesi" kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi məsləhətçi: Hüquq elmləri doktoru, professor
Firuzə Məmməd qızı Abbasova

Rəsmi opponentlər: Hüquq elmləri doktoru, professor
Fuad Musa oğlu Cavadov

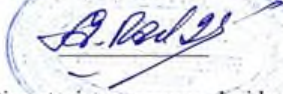
Hüquq elmləri doktoru
Fərdin Yaşar oğlu Xəlilov

Hüquq elmləri doktoru, professor
Bəhram Səffan oğlu Zahidov

Hüquq elmləri doktoru, dosent
Asif Xanoğlu oğlu Qədirov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali
Attestasiya Komissiyasının Milli Aviasiya Akademiyası nəzdində
fəaliyyət göstərən ED 2.45 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

Hüquq elmləri doktoru, professor
Rüstəməzadə Ayxan Xankişiyev

Dissertasiya şurasının elmi katibi:

Hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Hüseyinov Sahil Zahir oğlu

Elmi seminarın sədri:

Hüquq elmləri doktoru, professor
Məhdəd Seyidəhməd oğlu Qəfərov

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Cinayət-prosessual hüquqda prinsiplər mövzusu, demək olar ki, öz vacibliyini və aktuallığını heç bir zaman itirmir. Doğrudur, müxtəlif vaxtlarda müxtəlif prinsiplərin realizasiyası və təminatı məsələləri nisbətən daha aktual ola bilər, məsələn, 2000-ci illərin əvvəllərində çəkişmə ideyası milli cinayət-prosessual qanunvericilikdə yenidən təsbit edildiyində, bu prinsipin məzmun və mahiyyətinin, ayrı-ayrı elementlərinin izah edilməsi üçün yeni biliklərin mövcudluğunu təmin etməkdən ötrü həmin prinsipin elmi tədqiqatı digər prinsiplərlə müqayisədə daha aktuallaşmış və bununla əlaqədar olaraq, həmin prinsip zamanın tələbatına uyğun olaraq, F.M. Abbasova tərəfindən doktorluq dissertasiyası hüdudlarında müstəqil şəkildə təhlil olunmuşdur. Həmçinin, son illərdə milli cinayət-prosessual qanunvericiliyinə yeni bir prinsip əlavə edilməsə də, bəzi xarici dövlətlərin təcrübəsi, məsələn, Rusiya Federasiyasının (bundan sonra – RF) təcrübəsi göstərir ki, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi prosesində cinayət mühakiməsi icraatının prinsiplərinin dairəsi də genişlənmə bilər, necə ki, RF-nin Cinayət-Prosessual Məcəlləsi (bundan sonra – CPM) özü 18.12.2001-ci ildə qəbul edilmiş olsa da, onun, cinayət mühakiməsi icraatının prinsiplərinin sistemini müəyyən edən ikinci fəslinə cinayət mühakiməsi icraatının əğlabatan müddəti prinsipi (yeni 6.1-ci maddə), təqribən, on il sonra, yəni 30.04.2010-cu tarixdə əlavə edilmişdir və məntiqi olaraq, həmin prinsipin tədqiq edilməsi zərurəti bu hadisədən sonra, əvvəllər dəfələrlə müstəqil dissertasiyalar çərçivəsində tədqiq olunmuş digər prinsiplərin tədqiq edilməsi ilə müqayisədə daha artmışdır.

Bununla belə, bir daha vurğulamaq istərdik ki, cinayət-prosessual hüquqda prinsiplər mövzusu həm bütövlüklə, həm də ayrı-ayrı prinsiplərin təhlilinə həsr edilmiş tədqiqatlar özü-özlüyündə hər zaman aktual və təcrübə əhəmiyyətlidir. Bu, cinayət-prosessual hüquqi prinsiplərin özlərinin spesifikasiyasından irəli gələn bir amildir, çünki onlar rəhbər və bağlanğıc hüquqi-fəlsəfi ideyalar olmaqla, hər zaman digər hüquqi müddəaların təfsiri, tətbiqi, konstitusiyamıza uyğunluğunun yoxlanılması, ədalətlə mühakimə olunmaq haqqı ilə

nə dərəcədə uzlaşmasının dəyərləndirilməsi və s. prosesində əsas meyar, minimal standart, rəsmi istinad mənbəyi kimi çıxış edirlər.

Eyni zamanda, nəzərə almaq lazımdır ki, cinayət-prosessual hüquqi prinsiplərin özlərinin də dərk olunması prosesi dinamikdir, evolyutivdir və daimidir. Belə ki, istər milli konstitusion nəzarət orqanının (Konstitusiyaya Məhkəməsi), istərsə də, beynəlxalq məhkəmə orqanlarının (əsasən Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi nəzərdə tutulur) təcrübəsində bu və ya digər cinayət mühakiməsi prinsipinin məzmun və mahiyyəti mütəmadi şəkildə təfsir və şərh edilir, bu təfsir və şərh mexanizmi dinamik xarakter daşıyır, yəni real həyatda baş vermiş konkret situasiyaya hüquqi münasibətin bildirilməsi tələb olunduğu hallarda, yaxud qüvvədə olan qanunların bu və ya digər müddəasının konkret iş üzrə tətbiqi zamanı həmin müddəanın məzmununun açıqlanmasına, onun konkret hala, konkret şəxsə və s. necə tətbiq edilməli olmasına, konstitusiyaya, yaxud ədalətlə mühakimə olunmaq (eləcə də, milli və beynəlxalq hüquqla təmin olunan və cinayət prosesində toxunula biləcək azadlıq, şəxsi həyata hörmət və s. haqlara) haqqına uyğunluğuna dair hüquqi mövqenin ortaya qoyulmasına zərurət yarandığı hallarda işə düşür, eyni zamanda o, evolyutivliyi, daim təkamüldə olması, təkmilləşməsi (bu, o deməkdir ki, hansısa müddəaya dair, yaxud hansısa məsələyə dair hüquqi mövqe müəyyən zaman axımı, şərait dəyişikliyi, yaxud konkret işin spesifik halları nəzərə alınmaqla, öncə sərgilənmiş yanaşmalardan fərqlənə, inkişaf edə, əvvəlki hüquqi mövqeyə münasibətdə daha məhdud, yaxud daha geniş xarakter və məzmun kəsb edə bilər) ilə seçilir. Bu anlamda, ayrı-ayrı cinayət-prosessual hüquqi prinsiplərin elmi işlənməsi səviyyəsinin nə dərəcədə yüksək, yaxud az işlənmiş olmasından asılı olmayaraq, bu prinsiplərin müxtəlif aspektlərindən bəhs edən elmi araşdırmaların aktuallığı, fikirimizcə, mübahisələndirilməyə açıq deyildir.

Sırf ümumilik (biz və xeyli sayda digər müəlliflər, onu həm də publiklik adlandırırıq, bəzən bu prinsip, rəsmilik, yaxud ictimailik prinsipləri kimi də adlandırılır) və dispoitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinin tədqiq olunmasının aktuallığına gəlincə isə, ilk öncə, yuxarıda qeyd edilmiş bütün fikirləri onlara da şamil etmək mümkündür, yəni hər hansı bir digər cinayət-prosessual hüquqi

prinsip kimi, bu prinsiplərin də elmi araşdırılması hər zaman aktualdır. Bununla yanaşı, ümumilik (publiklik) və dispoziitivlik (iradə müxtariyyəti) prinsiplərinin tədqiq edilməli olmasını aktual edən bir sıra xüsusi səbəblər də mövcuddur.

Birincisi, nəzərə almaq lazımdır ki, biz, bu prinsiplərə doktrinada və işin məzmununda geniş göstəriləcəyi kimi, konstitusiyaya nəzarəti orqanının hüquqi mövqelərini əks etdirən müvafiq qərarlarda rast gəlsək də, digər prinsiplərdən fərqli olaraq, cari cinayət-prosessual qanunda, bu prinsiplərə həsr edilmiş müstəqil maddələr mövcud deyildir. Halbuki, bir sıra xarici dövlətlərdə qeyd edilən prinsiplər məhz müvafiq CPM-lərin aidiyyəti üzrə fəsilərində müstəqil maddələrin təsbit edilməsi yolu ilə möhkəmləndirilmişdir. Bu amil bir tədqiqatçı üçün düşünməyə kifayət qədər əsas verir və haqlı olaraq, müəyyən sualların yaranmasına səbəb olur: adları çəkilən prinsiplər niyə CPM-də müstəqil maddələr şəklində təsbit edilməyib? onların CPM-də müstəqil maddələr şəklində təsbit edilməmiş olması doktrinal və praktik fikir ayrılıqlarına səbəb olurmu? ümumiyyətlə, bu prinsiplərin CPM-də müstəqil maddələr şəklində təsbit edilməsinə ehtiyac varmı? əgər belə ehtiyac varsa, onlar CPM-də hansı məzmununda, hansı leqal formul vasitəsilə əks olunmalıdır? və s. Hesab edirik ki, sadalanan sualların məcmusu tədqiqatın əsas məsələsinin mahiyyətinin ortaya qoyulması üçün artıq özü-özlüyündə kifayət edir.

İkincisi, vurğulamaq olar ki, qeyd edilən prinsiplərin qüvvədəki cinayət-prosessual qanunvericilikdə cinayət mühakiməsinin prinsiplərini sistemləşdirən fəsil daxilində ayrıca norma şəklində təsbit edilməmiş olması, onlar barədə biliklərin milli cinayət-prosessual hüquq nəzəriyyəsində də azlığına (yoxluğuna demək istəməsək də, daha yumşaq deyə bilərik ki, qıtlığına) səbəb olmuşdur. Belə ki, aşağıda mövzunun işlənilməsi səviyyəsindən bəhs edərkən də göstərəcəyimiz kimi, bu günə kimi Azərbaycanda nə publiklik (ümumilik), nə də dispoziitivlik (iradə müxtariyyəti) prinsiplərinə həsr edilmiş monoqrafik bir əsər işıq üzü görməmişdir. Azərbaycanda mövcud olan cinayət-prosessual hüquqa dair dərsliklər isə, bir qayda olaraq, prinsiplər mövzusunun izah edərkən, CPM-in II fəslində müəyyən edilmiş sistemi rəhbər tutur və bu səbəbdən də,

publiklik (ümumilik) və dispozitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinə, müəyyən anlamda, lazımi qədər diqqət yetirilmir. Bu isə, öz növbəsində, ona səbəb olur ki, tələbələr ali təhsil aldıkları periodda qeyd edilən prinsiplərin məzmunu, mahiyyəti, elementləri, təzahür xüsusiyyətləri, digər prinsiplərlə korrelyasiyası barədə nisbətən zəif təsəvvür edirlər. Onlar, ali təhsil müəssisəsini bitirdikdə və praktik fəaliyyətə başladıda isə, Azərbaycan dilində və məhz bizim qanunvericilik və məhkəmə-istintaq təcrübəsi əsasında hazırlanmış publiklik (ümumilik) və dispozitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinə həsr edilmiş əsər və vəsaitlərin olmaması səbəbindən, bu sahədə biliklərini özünütəhsil yolu ilə artırmaqda çətinliklərlə üzləşirlər. Başqa sözlərlə, adları çəkilən prinsiplərin tədqiq edilməsinin aktuallığına dəlalət edən daha bir amil kimi bu prinsiplər haqqında milli hüquq ədəbiyyatında yeni və geniş nəzəri biliklərə duyulan obyektiv ehtiyac çıxış edir.

Üçüncüsü, bildirmək istədik ki, publiklik (ümumilik) və dispozitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipləri digər cinayət-prosessual hüquqi institutlardan təcrid edilmiş şəkildə deyil, vahid sistemin tərkib elementləri kimi mövcuddur və demək olar ki, sonuncuların prosesual formasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bu isə, o deməkdir ki, qeyd edilən prinsiplərin realizə məsələlərinin araşdırılması və müəyyən edilmiş problemlərin həlli yollarının işlənilib hazırlanması təkcə bu prinsiplərin özlərinə dair qanun müddəalarının təkmilləşdirilməsinə deyil, bir sıra digər hüquqi institutların da prosesual formasının və hüquqi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi işinə müsbət təsir göstərmək potensialındadır. Digər sözlə, tədqiqat üçün seçilmiş mövzunun aktuallığı həm də publiklik (ümumilik) və dispozitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinin təsiri altına düşən hüquq institutlarına dair qanunvericilik normalarının təkmilləşdirilməsi perspektivləri ilə bağlıdır.

Mövzunun əvvəllər araşdırılması səviyyəsinə gəlincə, artıq göstərdiyimiz kimi, Azərbaycan Respublikasında müstəqillikdən sonrakı dövrdə cinayət prosesinin publiklik və dispozitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinə hər hansı bir müstəqil monoqrafiya, elmi-tədqiqat işi, yaxud dissertasiya həsr edilməmişdir. Lakin vurğulamağı

lazım bilirik ki, biz, bu zaman yalnız bu prinsiplərin hər birinin ayrılıqda, yaxud onların hər ikisinin bir arada geniş miqyasda tədqiq edilməsini nəzərdə tuturuq və heç də belə nəticə çıxarılmamalıdır ki, publiklik və dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) ideyaları cinayət-prosessual hüquqda təməl müddəalar olaraq, ümumiyyətlə tədqiqatçıların diqqətindən və maraq dairəsinən kənar qalmışdır. Belə ki, milli müəlliflərdən professor M.Ə. Cəfərquliyev və professor F.M. Abbasova kimi alimlər ali məktəblər üçün nəzərdə tutulmuş cinayət-prosessual hüquqla bağlı müvafiq dərslərlərində cinayət mühakiməsi icraatının prinsipləri ilə əlaqəli olan əsas müddəaları şərh etmiş, bütünlükdə cinayət-prosessual hüquqi prinsiplərin ümumi, eləcə də, fərqləndirici əsas əlamətlərini, o cümlədən, ayrı-ayrı prinsipləri tədris kursunun vəzifələrinin həlli üçün kifayət edəcək dərəcədə xarakterizə etmişdirlər. Bu anlamda, professor M.Ə. Cəfərquliyev və professor F.M. Abbasovanın dərslərləri bizim tədqiqata məruz qoyduğumuz prinsiplər haqqında təməl biliklərin yaradılması kontekstində milli cinayət-prosessual hüquqa əhəmiyyətli töhfə vermişdir. Bundan başqa, cinayət-prosessual hüquqi prinsiplər qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin də tərkib elementi olduğu üçün CPM-in şərhini və onun ayrı-ayrı maddələrinin kommentariyalarını nəzərdə tutan əsərləri də baxılan sahədə milli cinayət-prosessual hüquq elmi üçün qiymətli töhfə kimi dəyərləndirməyi doğru hesab edirik. Belə ki, cinayət-prosessual hüquqi prinsiplər qüvvədə olan CPM-in II Fəslinin doktrinal təfsiri kontekstində V.Ə. İbayev tərəfindən hazırlanmış kommentariyada və mərhum professor C.H. Mövsümovun redaktəsi ilə hazırlanmış kommentariyada da işıqlandırılmışdır. Həmçinin, qeyd etməyi vacib sayırıq ki, 2008-ci ildə M.A. Qasımovanın rus dilində yazılmış və Azərbaycan Respublikasının cinayət prosesinin prinsiplərinə həsr edilmiş monoqrafiyası da işıq üzə görmüşdür. Fikrimizcə, bu monoqrafiya da milli cinayət-prosessual hüquqda prinsiplər haqqında təlimin inkişafı üçün dəyərli töhfə sayılmalıdır.

Azərbaycanda işıq üzə görmüş əsərlərin öyrənilməsi ilə yanaşı, xarici hüquq ədəbiyyatının da tərəfimizdən aparılmış təhlili onu göstərir ki, təqribən son on beş, iyirmi il ərzində əcnəbi müəlliflər tərəfindən cinayət prosesində publiklik və dispoziitivlik

(iradə muxtariyyəti) prinsipləri müxtəlif kontekstlərdə, fərqli prizmalardan və ayrı-ayrı hüquq institutları ilə korrelyasiya münasibətləri işığında tədqiq edilmişdir. Biz, həmin tədqiqatları şərti olaraq, sırf cinayət mühakiməsi icraatının publiklik prinsipinə həsr edilmiş, sırf cinayət mühakiməsi icraatının dispozitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipinə həsr edilmiş və tərəfimizdən tədqiq edilən hər iki prinsipi vahid bir elmi-tədqiqat işi daxilində əhatə edən əsərlərə bölərək sistemləşdirməyi və təqdim etməyi məqsəduyğun hesab edirik.

Belə ki, sırf publiklik prinsipinə həsr edilmiş tədqiqatlardan bəhs edərkən, qeyd edilə bilər ki, 2006-cı ildə A.S. Barabaş tərəfindən Rusiya cinayət prosesinin publik başlanğıclarına həsr olunmuş hüquq elmləri doktoru dissertasiyası müdafiə edilmişdir. Adı çəkilən alim, kifayət qədər geniş miqyasa malik olan tədqiqat əsərinin predmetinə aid edilmiş məsələləri səkkiz fəslə əhatə edən üç bölmədə sistemləşdirmişdir. Onun dissertasiya tədqiqatının birinci bölməsi Rusiya cinayət prosesində publik başlanğıclardan və çəkişmədən, ikinci bölməsi Rusiyanın cinayət prosesinin publik başlanğıclarını əks etdirən cinayət-prosessual fəaliyyətin təyinatından və məqsədlərindən, üçüncü bölməsi isə Rusiyanın publik cinayət prosesində dərkətmə fəaliyyətindən bəhs edir. Qeyd edilən işin analitik icmalının verilməsi prizmasından göstərmək olar ki, A.S. Barabaşın dissertasiya tədqiqatının birinci bölməsində publikliyə üstünlük vermənin əsasları kontekstindən baxılır, nəzəriyyədə və qanunvercilik təcrübəsində publiklik və çəkişmə qarşılıqlı şəkildə öyrənilir. Onun dissertasiyasının ikinci bölməsində cinayət prosesinin təyinatından, cinayət-prosessual fəaliyyətin cinayət-hüquqi tövsif üçün əhəmiyyət kəsb edən məqsədlərindən, cinayət-prosessual fəaliyyətin cəza təyini üçün əhəmiyyət kəsb edən məqsədlərindən geniş bir şəkildə, yəni müstəqil fəsillər miqyasında bəhs olunur. İşinin üçüncü bölməsində isə adı çəkilən müəllif cinayət-prosessual sübut etməyə və onun obyektlərinə, sübutlar sistemində, onların xassələrinə və xarakteristikasına, publik başlanğıclara əsaslanan prosesdə sübut etmə subyektlərinin dairəsi və səlahiyyətlərinə diqqət yetirmişdir.

Publiklikdən bəhs edən sanballı tədqiqatlardan danışırkən göstərmək olar ki, 2009-cu ildə M.T. Aşirbekova da cinayət mühakiməsi icraatının publiklik prinsipinin anlayışına, məzmununa və qüvvə olmasının (təsir dairəsinin) hüdudlarına həsr olunmuş hüquq elmləri doktoru dissertasiyası müdafiə etmişdir. Adı çəkilən tədqiqatçı, elmi işinin araşdırma predmetinə aid olan məsələləri Rusiyanın cinayət prosesində publiklik prinsipinin anlayışından, məzmunundan və əhəmiyyətindən, cinayət işinə dair məhkəməyəqədərki icraat zamanı publiklik prinsipinin tələblərinin hüquqi formalarından, publiklik prinsipinin birinci instansiya məhkəməsində cinayət işi üzrə icraat zamanı tələblərinin məzmunundan və məhkəmə hökmlərinin yoxlanılmasına dair məhkəmə icraatında publiklik prinsipindən bəhs edən konseptual fəsilərdə təhlil etmişdir. M.T. Aşirbekova cinayət prosesinin prinsiplərinin sistemyaradıcı və formayaradıcı əlamətlərinin cinayət-prosessual tənzimləmənin predmeti və metodu ilə şərtləndiyinə diqqət çəkmiş, publiklik prinsipinin anlayışına və nəzəri konstruksiyasına dair fikirlərini bildirmiş, bu prinsipdən irəli gələn tələblərin məzmununu izah etmişdir. O, həmçinin, məhkəməyək icraatda prosesual fəaliyyətin funksional-predmet növlərinə toxunmuş, publiklik prinsipinin cinayət işini başlama, cinayətlərin ibtidai araşdırılması, hüquq müdafiə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı təzahürlərini, o cümlədən, cinayət təqibinin publikliyi kimi məsələləri tədqiq etmişdir. Analitik icmalı verilən işdə məhkəmə iclasının təyin edilməsi və ilkin dinləmələr zamanı araşdırılmış prinsipin təzahürləri, publiklik və çəkişmə prinsiplərinin qarşılıqlı əlaqəsi, habelə məhkəmə istintaqında məhkəmənin təşəbbüsü kimi məsələlərə diqqət toxunulmuşdur. Nəhayət, bu işdə apellyasiya, kassasiya və bu kimi digər icraatlar zamanı publiklik prinsipinin qüvvəsi işıqlandırılmışdır.

Doktorluq dissertasiyaları ilə yanaşı, cinayət prosesinin publiklik prinsipinə bir sıra namizədlik dissertasiyaları da həsr edilmişdir. 1988-ci ildə Moskva şəhərində müdafiə edilməsinə və sovet cinayət-prosessual hüququ kontekstində yazılmış olmasına baxmayaraq, biz, cinayət prosesinin publiklik prinsipinin namizədlik dissertasiyası miqyasında tədqiq edilməsi dərəcəsinin

ışıqlandırılmasına həmvətənimiz olan mərhum alim A.M. Yusubovun sovet cinayət prosesində publiklik prinsipindən bəhs edən dissertasiya işindən başlamaq istərdik. Qürurverici haldır ki, həmin dissertasiyaya, demək olar ki, özündən sonra müvafiq mövzuda yazılmış bütün namizədlik və doktorluq dissertasiyalarında geniş istinadlar edilmişdir. Bu, təsadüfi deyildir, çünki A.M. Yusubov sovet cinayət prosesinin publiklik prinsipini monoqrafik səviyyədə tədqiq etmiş ilk alim olmuşdur. O, öz tədqiqatını doqquz paraqrafı özündə birləşdirən üç fəsillik dissertasiyada əks etdirmişdir. Onun işinin sovet cinayət prosesində publiklik prinsipinin mahiyyətinə həsr olunmuş birinci fəslində publiklik prinsipinin anlayışından və əhəmiyyətindən, eləcə də, publiklik prinsipi ilə dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) kateqoriyalarının qarşılıqlı əlaqəsindən bəhs olunmuş, sovet cinayət prosesinin prinsipləri sistemində publiklik prinsipinin yerinə həsr olunmuş ikinci fəslində, ilk olaraq, sovet cinayət prosesinin prinsiplərinin sistemi haqqında mülahizələrdən, daha sonra isə publiklik prinsipinin obyektiv (maddi) həqiqət, müttəhimin müdafiə olunma hüququnun təminatı və təqsirsizlik prezumpsiyası kimi prinsiplərlə qarşılıqlı əlaqəsindən bəhs olunmuş, sovet cinayət prosesinin ayrı-ayrı mərhələlərində publiklik prinsipinin qüvvəsinə həsr olunmuş üçüncü fəslində isə tədqiq edilən prinsipin cinayət işinin başlanması, ibtidai istintaq mərhələlərində və birinci instansiya məhkəməsinin fəaliyyətində necə təzahür olunduğu ışıqlandırılmışdır.

Bundan başqa, L.A. Mejenina 2002-ci ildə müdafiə etdiyi Rusiya cinayət prosesinin publikliyinə həsr olunmuş dissertasiya işində publiklik ideyasına cinayət prosesinin yaranması və inkişafının əsası kimi baxmış, müasir cinayət prosesində publiklik və dispoziitivliyin qarşılıqlı əlaqəsini araşdırmağa cəhd etmiş, A.V. Fedulov da həmin ildə müdafiə etdiyi, Rusiyanın müasir cinayət mühakimə icraatında publiklik (rəsmilik) prinsipinin realizə edilməsinə həsr olunmuş dissertasiya işində müvafiq məsələləri cinayət-prosessual fəaliyyətdə publiklik (rəsmilik) prinsipinin realizəsinin tədqiq edilməsinin nəzəri-metodoloji əsasları, Rusiyanın müasir cinayət mühakimə icraatında publiklik (rəsmilik) prinsipinin realizə edilməsinin subyektləri və vasitələri, o cümlədən, publiklik

(rəsmilik) prinsipinin Rusiyanın müasir cinayət mühakimə icraatının mərhələlərində realizə edilməsi prizmasından öyrənmiş, S.Q. Bandurin 2004-cü ildə müdafiə etdiyi, Publiklik cinayət mühakimə icraatının prinsipi kimi və cinayət işinin başlanması mərhələsində onun qüvvəsi adlı dissertasiyasında araşdırılmalı olan məsələləri publikliyin təbiəti və Rusiyanın cinayət mühakimə icraatında onun əhəmiyyəti və cinayət işinin başlanması mərhələsində publiklik prinsipinin qüvvəsi kontekstində nəzərdən keçirmiş, V.Y. Şmanatova da həmin ildə müdafiə etdiyi Publik başlanğıc Rusiya Federasiyasının cinayət prosesində cinayət təqibinin əsası kimi mövzusunda dissertasiya işində aidiyyətli məsələləri çəkişməli cinayət mühakiməsi icraatında cinayət təqibi funksiyasının nəzəri, tarixi və müqayisəli-hüquqi aspektləri, Rusiyanın cinayət prosesində ictimai, xüsusi və subsidiar ittihamların qarşılıqlı əlaqəsinin problemləri və ictimai ittihamlı işlər üzrə cinayət təqibi subyektlərinin prosessual statusu nöqtəyi-nəzərindən tədqiq etmiş, S.V. Qorlova 2006-cı ildə müdafiə etdiyi Cinayət təqibi cinayət prosesində publikliyin təzahürü kimi adlı dissertasiyasında müvafiq məsələlərə cinayət prosesinin publikliyinin ümumnəzəri əsasları, cinayət təqibi institutunun anlayışı və növləri, eləcə də, ictimai-xüsusi cinayət təqibi institutu ilə qarşılıqlı əlaqədə baxmış, A.N. Kozlova 2007-ci ildə müdafiə etdiyi Publiklik cinayət mühakimə icraatının prinsipi kimi adlı dissertasiyasında tədqiqat predmetini təşkil edən məsələləri publiklik prinsipinin elementləri və əlamətləri, publiklik prinsipinin əsasını təşkil edən element kimi ictimai maraq və cinayət mühakimə icraatının publiklik prinsipi ilə hüququn digər prinsiplərinin qarşılıqlı əlaqəsi prizmasından təhlil etmişdir.

Sırf dispoitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipinə həsr edilmiş tədqiqat işlərinin icmalına gəlinə, yenə də, ilk növbədə, hüquq elmləri doktoru dissertasiyalarına xüsusi önəm verməklə, qeyd etmək olar ki, 2006-cı ildə V.V. Xatuayeva cinayət mühakimə icraatında xüsusi (dispoitiv) başlanğıcların realizə edilməsinə həsr olunmuş doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Həmin doktorluq dissertasiyasında cinayət mühakimə icraatında xüsusi (dispoitiv) başlanğıcların realizə edilməsinin nəzəri əsasları, cinayət mühakimə icraatının əsas prinsiplərinin sistemində dispoitivlik (iradə

muxtariyyəti), ictimai və ictimai-xüsusi ittihamlı işlər üzrə cinayət təqibinin realizəsinin gedişatında xüsusi (dispozitiv) başlanğıcların təzahürləri, məhkəmə icraatının qısaltdılmış formasının hüquqi tənzimlənməsinin dispoitiv xarakteri və cinayət mühakimə icraatında xüsusi (dispozitiv) başlanğıcın realizə edilməsi forması kimi xüsusi ittihamlı işlər üzrə icraat müstəqil fəsilələr daxilində tədqiqata cəlb edilmişdir.

Həmin ildə A.V. Sumaçev tərəfindən cinayət hüququnda dispoitivliyin nəzəri-təbii təhlilinə həsr olunmuş hüquq elmləri doktoru dissertasiyası müdafiə edilmişdir. Bu iş cinayət hüququ ixtisası üzrə yazılmış olsa da, onun məzmununda cinayət-prosessual hüquq məsələlərinə də toxunulduğuna görə, bizim tədqiqatımız üçün maraqlıdır. Belə ki, həmin işin xüsusi cinayət təqibinin cinayət-hüquqi aspektinə həsr edilmiş dördüncü fəslində xüsusi cinayət təqibinin anlayışı və hüquqi təbiəti, xüsusi cinayət təqibinə olan hüququn məzmunu və mənsubiyyəti, xüsusi ittiham qaydasında təqib edilməsinə yol verilən cinayətlər kimi məsələlər tədqiq edilmişdir. 2013-cü ildə E.L. Sidorenko tərəfindən də məzmununda dispoitivliyə cinayət-hüquqi tənzimləmənin rejimi kimi baxıldığı hüquq elmləri doktoru dissertasiyası müdafiə edilmişdir. Bu iş də cinayət hüququ ixtisası üzrə yazılmış olsa da, onun da məzmununda cinayət-prosessual hüquq məsələlərinə toxunulmuşdur.

Dispoitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipinə həsr edilmiş namizədlik dissertasiyalarından bəhs edərkən göstərmək olar ki, 1994-cü ildə O.İ. Roqova tərəfindən maraqlı bir dissertasiya işi müdafiə edilmişdir. Cinayət mühakimə icraatında dispoitivliyin təzahür hədlərinə həsr edilmiş həmin işdə müvafiq məsələlər dispoitivlik (iradə muxtariyyəti) və cinayət prosesinin korrelyasiyası, cinayət prosesinin predmetinə sərəncam verilməsində dispoitivliyin təzahürü və cinayət prosesinin gedişatında ayrı-ayrı iştirakçıların davranışında dispoitivlik (iradə muxtariyyəti) elementləri kontekstində nəzərdən keçirilmişdir. A.A. Şamardin tərəfindən 2001-ci ildə müdafiə edilmiş Rusiya cinayət prosesində ittihamın xüsusi başlanğıclarına və dispoitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipinin təşəkkülünə həsr olunmuş dissertasiya işi də maraqlıdır. Cinayət prosesində xüsusi və publik başlanğıcların qarşılıqlı

əlaqəsinin müəyyən edilməsi, cinayət mühakiməsi icraatında dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipinin realizə edilməsi şərtləri, xüsusi və ictimai-xüsusi ittihamlı işlər üzrə mühakimə icraatının əsas hüquqi tənzimləmə və təcübü problemləri kimi məsələlərin tədqiqini özündə əks etdirən həmin işdə xüsusi və publik maraqlara cinayət mühakimə icraatının formasını müəyyən edən əsaslar kimi baxılmışdır. 2002-ci ildə S.S. Ponomarenko da Rusiyanın cinayət mühakiməsi icraatında dispoziitiv başlanğıclardan bəhs edən dissertasiya müdafiə etmiş və öz işində cinayət prosesində dispoziitivliyin anlayışına və mahiyyətinə, cinayət mühakimə icraatının müxtəlif mərhələlərində dispoziitivliyin təzahürlərinə, təqsirin etirafı haqqında əqd (ədalət mühakiməsi ilə sövdələşmə) və cinayət prosesi tərəflərinin mülahizə azadlığının praktiki realizəsi problemlərinə əhəmiyyətli dərəcədə toxunmuşdur. 2004-cü ildə İ.S. Dikarev tərəfindən Rusiyanın cinayət prosesində dispoziitivliyə həsr olunmuş dissertasiya işi müdafiə edilmişdir. O, tədqiqat üçün seçilmiş məsələləri Rusiyanın cinayət-prosessual hüquq elmində dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) haqqında təlimin inkişaf tarixi, cinayət mühakiməsi icraatında dispoziitivliyin mənbələrinin anlayışı və məzmunu, o cümlədən, cinayət mühakimə icraatında dispoziitivliyin təzahür formalarının işığında nəzərdən keçirmişdir. 2009-cu ildə D.S. Ştol Rusiyanın cinayət prosesində dispoziitivliyə və onun ayrı-ayrı təzahürlərinə həsr edilmiş dissertasiya işi müdafiə etmişdir. O, tədqiqat predmetinə aid olan məsələləri Rusiyanın cinayət prosesində dispoziitivliyin mahiyyəti və xüsusiyyətləri, cinayət prosesində dispoziitivliyin ayrı-ayrı təzahürləri: müasir vəziyyət, realizə problemləri, təkmilləşdirilməsi yolları baxımından öyrənmişdir.

Artıq əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi, bir sıra tədqiqatçılar publiklik və dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinə bizim kimi, yəni bir tədqiqat işi çərçivəsində baxmağı məqsədəuyğun hesab etmişdirlər. Belə tədqiqatlar sırasında, yenə də hüquq elmləri doktoru alimlik dərəcəsinə iddia edən işlərdən başlayaraq, L.N. Maslennikovanın 2000-ci ildə müdafiə edilmiş, Rusiyanın cinayət mühakimə icraatında publik və dispoziitiv başlanğıclara həsr olunmuş dissertasiyanı göstərmək olar. L.N. Maslennikova, tədqiqat

predmetinə aid olan məsələləri yeddi müstəqil fəsildə sistemləşdirmişdir: cinayət mühakimə icraatında publik və xüsusi başlanğıcların dərk edilməsi metodologiyası; Rusiyanın cinayət mühakimə icraatında publik və dispoziitiv başlanğıcların inkişafının retrospektivi; cinayət-prosessual nəzəriyyədə publik və dispoziitiv başlanğıcların şərhı; maraqlar cinayət mühakimə icraatında publik və dispoziitiv başlanğıcların keyfiyyət müəyyənliyini təşkil edən ilkin əsas kimi; cinayət mühakimə icraatında publik və dispoziitiv başlanğıcların məzmununu və qarşılıqlı əlaqəsini müəyyən edən xarici amillər; cinayət mühakimə icraatında publik və dispoziitiv başlanğıcların məzmununu və qarşılıqlı əlaqəsini müəyyən edən daxili amillər; Rusiyanın cinayət mühakimə icraatında publik və dispoziitiv başlanğıcların inkişaf perspektivləri.

Hesab edirik ki, F.N. Baqautdinovun 2004-cü ildə müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyasını da publiklik və dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinin bir tədqiqat daxilində təhlil edildiyi elmi işlərə aid etmək olar. Həmin iş Rusiya cinayət mühakimə icraatında publik və şəxsi maraqlar və ibtidai istintaqda onların təmin edilməsinin qarantiyalarına həsr olunmuşdur, özündə iki bölmə, yeddi fəslı ehtiva edir. Onun dissertasiya işinin publik və şəxsi maraqların və onların ibtidai istintaqda təmin edilməsinin qarantiyalarının tədqiq edilməsinin nəzəri əsaslarına həsr edilmiş birinci bölməsində cinayət mühakimə icraatında publik və şəxsi maraqlar, onların təmin edilməsində cinayət mühakimə icraatının təyinatının və prinsiplərinin rolu kimi məsələlər müstəqil fəsillər daxilində tədqiq edilir. F.N. Baqautdinovun dissertasiyasının ibtidai istintaqda publik və şəxsi maraqların təmin edilməsinə həsr olunmuş ikinci bölməsində isə cinayətlərin istintaqı zamanı publik və şəxsi maraqların təmin edilməsində cinayət təqibinin rolu, ittiham tərəfinə aid olan və ittiham tərəfinə yardım göstərən şəxslərin şəxsi maraqlarının təmin edilməsi, müdafiə tərəfində aid olan subyektlərin şəxsi maraqlarının təmin edilməsi, cinayət mühakiməsi icraatının iştirakçılarının əmlak hüquqlarının təmin olunması, ibtidai istintaqda publik və şəxsi maraqların təmin edilməsinə prokuror və məhkəmə nəzarətinin rolu kimi məsələlərdən bəhs olunur.

Publiklik və dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinin bir tədqiqat daxilində təhlil edildiyi işlər arasında namizədlik dissertasiyaları da var. Məsələn, 2002-ci ildə S.A. Kasatkina müdafiə etdiyi Rusiyanın cinayət prosesində publiklik və dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) adlı dissertasiyada adları çəkilən prinsiplərin hər ikisini bir tədqiqat işi daxilində işıqlandırmışdır və s.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi cinayət-prosessual hüququn dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) və publiklik prinsiplərinin təmin edilməsi və hüquqi tənzimlənməsi məsələlərində təcrübi və nəzəri əhəmiyyət kəsb edən təklif və tövsiyələr işləyib hazırlamaq olmuşdur. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı bir sıra vəzifənin həllinə səy göstərilmişdir:

cinayət-prosessual hüququn dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) və publiklik prinsiplərinin anlayışı, mahiyyəti və əhəmiyyəti kimi məsələlərə ayrı-ayrılıqda baxmaq, bu prinsiplərin cinayət prosesinin prinsipləri sistemində yerini, o cümlədən, onların digər prinsiplərlə korrelyasiya xüsusiyyətlərini araşdırmaq;

şikayət vermə azadlığına dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipi prizmasından baxmaq, cinayət haqqında hüquq-mühafizə orqanlarına şikayət (ərizə) vermək, xüsusi ittihamlı işlər üzrə müvafiq şikayəti bilavasitə məhkəməyə vermək, cinayət mühakiməsini aparan dövlət orqanlarının müvafiq vəzifəli şəxslərinin prosesual əhəmiyyətli hərəkət (hərəkətsizlik) və ya qərarlarından şikayət vermək kimi hüquqları müstəqil şəkildə tədqiq etmək;

cinayət prosesində mülki iddianın verilməsi, müdafiə edilməsi, həll olunması kimi məsələləri dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipi kontekstindən araşdırmaq;

cinayət-prosessual münasibətlərin yaranması, xitam edilməsi və hüquqi tənzimlənməsi məsələlərində subyektin dispoziitiv razılığının hüquqi əhəmiyyətini və bu prizmadan təqib olunan şəxsə bəraət qazandıran halların mövcud olmadığı hallarda cinayət təqibinin xitam olunması zamanı müdafiə tərəfinin dispoziitiv razılığı məsələsini tədqiq etmək;

cinayət-prosessual hüququn publiklik prinsipinin məhkəməyədək icraatı aparan vəzifəli şəxslərin fəaliyyətinə

təsirlərini və bu prinsipin məhkəməyədək icraatda təzahürlərini öyrənmək;

cinayət-prosessual hüququn publiklik prinsipinin məhkəmə baxışı mərhələsində təzahürlərini, onun məhkəmənin və dövlət ittihamçısının prosessual fəaliyyətinə təsirini öyrənmək;

məhkəmə hökmlərinin (digər yekun qərarlarının) mübahisələndirilməsinə həm dispozitiv hüquq, həm də publik səlahiyyət kimi baxmaq.

Tədqiqatın obyektini qismində cinayət-prosessual hüququn publiklik və dispozitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinin təmin edilməsi ilə əlaqədar yaranan, davam edən, xitam olunan və hüquqi tənzimləmə tələb edən cinayət-prosessual hüquq münasibətləri çıxış etmişdir. **Tədqiqatın predmetini** isə araşdırılan məsələlərin müxtəlif aspektlərini əks etdirən nəzəri və təcrübi mənbələr təşkil etmişdir.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya tədqiqatının metodoloji bazasını dialektik idrak metodları təşkil etmiş, işin ayrı-ayrı hissələrinə tətbiq edilmiş konkret metodlar araşdırılan məsələlərin xarakterinə uyğun olaraq seçilmişdir. Tədqiqatın metodikası məntiqi idrak, analiz-sintez, müqayisəli tədqiqat, sahələrarası tədqiqat, sistemli strukturlaşdırma, situativ modelləşdirmə, doktrinal izahetmə, sosioloji rəy sorğusu, təcrübənin ümumiləşdirilməsi və elmi idrakın bir sıra digər metodlarının sistemli tətbiqi ilə müəyyən olunur. Rəy sorğusunun həyata keçirilməsi üçün müxtəlif sosioloji parametrlərə məxsus hüquqşünaslar arasında, respondentlərə onların şəxsiyyətlərinin anonim saxlanılacağına dair təminat verilməklə, anketləşdirmə aparılmış, onlara əvvəlcədən hazırlanmış sual vərəqələri təqdim edilmiş və respondentlərin verdiyi cavablar sonradan ümumiləşdirilərək dissertasiyanın məzmununda istifadə edilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. İşin məzmununda dispozitivlik (iradə muxtariyyəti) və publiklik (ümumilik) prinsiplərinə nə milli cinayət-prosessual hüquq ədəbiyyatında hamı tərəfindən qəbul edilə biləcək doktrinal tərifin, nə də qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericilikdə hüquq tətbiqçiləri və proses iştirakçılarının rəsmi istinad edə biləcəyi leqal tərifin verilməmiş olduğuna diqqət cəlb edilir. Belə bir yanaşma

sərgilənir ki, cinayət prosesinin hər bir prinsipi konkret bir hüquqi-fəşəfi ideyanın leqal formulunu nəzərdə tutur və bu leqal formul qüvvədə olan qanunvericilikdə təsbit edilərkən daha da konkretləşir, lakonik bir adla, hətta bəzən bir sözlə (məsələn, çəkişmə və s.) ifadə oluna bilər. Bununla əlaqədar olaraq, publiklik (ümumilik) və dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinin CPM-in II Fəslinə yeni 36-1-ci maddənin əlavə edilməsi yolu ilə birbaşa normativ qaydada təsbit edilməsi təklifi irəli sürülür və əsaslandırılır. Müəllif tərəfindən, həmçinin, təklif edilən yeni 36-1-ci maddənin məhz hansı redaksiyada verilməli olması haqqında konkret qanunvericilik tövsiyəsi hazırlanmışdır.

2. Cinayət prosesinin prinsipləri bir-birindən təcrid olunmuş şəkildə deyil, sıx qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərirlər. Vahid sistemin tərkib elementləri kimi cinayət prosesinin bütün prinsipləri həm öz aralarında, həm də cinayət-prosessual hüququn digər institutları ilə bu və ya digər formada qarşılıqlı əlaqədə çıxış edir. Dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) və publiklik prinsipləri də bu qaydadan istisna deyildir. Digər prinsiplərlə publiklik və dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinin qarşılıqlı əlaqəsi həm də ondan ibarətdir ki, digər prinsiplər də prosesual hüquqların bir kateqoriyasını təşkil edən dispoziitiv hüquqlar üçün əlavə təminatlar müəyyən edə bilər, öz prosesual səlahiyyətlərini vəzifə borcu olaraq yerinə yetirən vəzifəli şəxslər üçün isə əlavə qayda və qadağalar nəzərdə tuta bilər. Konkret götürülmüş müstəqil bir prinsipin tərkib hissəsi kimi publik elementlərə rast gəlinə bildiyi kimi, ayrı-ayrı prinsiplərin tərkibində dispoziitiv elementlərə də rast gəlmək mümkündür. İşin məzmununda bu kimi elementlər ətraflı şəkildə izah edilir.

3. İşdə CPM-in 43.3-cü maddəsində cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsinə razılığı tələb olunan subyektin müəyyən edilməsi üçün *müdafiə tərəfi* kateqoriyasından istifadə olunmasına tənqidi yanaşılır və bu yanaşma əsaslandırılır. CPM-in 43.3-cü maddəsinin təqsirləndirilən şəxsin həyatda olduğu hallara aid olması nəzərə alınaraq, belə bir fikir irəli sürülür ki, əgər təqsirləndirilən şəxs həyatdadırsa, onun barəsində cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilə bilməsi üçün onun özünün

razılığı kifayət etməlidir. Bu yanaşmanın davamı olaraq, CPM-in 43.3-cü maddəsinin müvafiq təkmilləşdirilmiş redaksiyada verilməsi təklif edilir.

4. Publiklik prinsipinin realizəsi ilə əlaqədar CPM-in prokuror tərəfindən cinayət işinin fakt üzrə dərhal başlanmasını tənzimləyən 46.4-cü maddəsində ədalət mühakiməsi əleyhinə olan hər hansı cinayətdən bəhs olunsa da, CPM-in cinayət işinin fakt üzrə dərhal başlanmasını tənzim edən digər, yəni 209.2-ci maddəsində bu növ cinayətlərin az bir qismi nəzərdə tutulduğu üçün işdə CPM-in 46.4-cü və 209.2-ci maddəsi arasındakı uyğunsuzluğa tənqidi yanaşılır və bu yanaşma əsaslandırılır. Ədalət mühakiməsinin öz əhəmiyyəti və ədalət mühakiməsi əleyhinə törədilmiş cinayətlərin ictimai təhlükəliliyi, cəmiyyət və dövlət maraqlarına qəsd etməsi, yaratdığı fəsadların xarakteri və dərəcəsi nəzərə alınaraq, baxılan iki norma arasındakı uyğunsuzluq həll edilərkən, CPM-in 46.4-cü maddəsindəki yanaşmaya üstünlük verilməli olması haqqında fikir irəli sürülür. Bu yanaşmanın davamı olaraq, CPM-in 209.2.14-209.2.16-cı maddələrinin Məcəllənin mətnindən çıxarılması və 209.2.14-cü maddənin təkmilləşdirilmiş yeni redaksiyada verilməsi təklif edilir.

5. Dövlət ittihamçısının cinayət-prosessual fəaliyyətinin publik xarakterinin, hər şeydən öncə, onun məhkəmə baxışında iştirakının məcburiliyi müddəasında təzahür olunmasını nəzərə alaraq, işdə CPM-in dövlət ittihamçısının məhkəmə baxışında iştirakı və onun gəlməməsinin nəticələrini tənzim edən 314-cü maddəsində bəzi qüsurlar və boşluqların mövcudluğu əsaslandırılır, həmin çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün CPM-in 314.2-ci maddəsinin ikinci cümləsinin və 314.3-cü maddəsinin ikinci cümləsinin təkmilləşdirilmiş yeni redaksiyada verilməsi, o cümlədən, 314.3-cü maddəsinə məzmunu müəllif tərəfindən işlənib hazırlanmış və işin məzmununda geniş şərh edilmiş yeni cümlələrin əlavə edilməsi təklif edilir.

6. İşdə CPM-in 84.4-cü və 112.2-ci maddələrində ifadə edilmiş ideya dəstəklənir, lakin əsaslandırılır ki, bu normalar cinayət prosesində dövlət ittihamçısı kimi çıxış etməsinə yol verilməyən vəzifəli şəxslərin dairəsinin müəyyən edilməsi məqsədilə qurulmuş

olsa da, onların hazırki məzmunu belə təəssürat yarada bilər ki, prokurorluq orqanlarının ibtidai istintaqı özü aparmamış və ya prosesual rəhbərlik funksiyasını özü realizə etməmiş bütün digər əməkdaşları – prokuror və müstəntiqləri dövlət ittihamının müdafiəsinə buraxıla bilərlər. Belə hüquqi qeyri-müəyyənliyin yaranmaması üçün təklif edilir ki, CPM-in 84.4-cü maddəsi müəllif tərəfindən işin məzmununda əks etdirilmiş və əsaslandırılmış, təkmilləşdirilmiş redaksiyada verilsin. Həmçinin, CPM-in 84.4-cü və 112.2-ci maddələrinin eyni ideyanı eyni məzmununda əks etdirdiyi üçün, CPM-in normativ yüklülüyünün azaldılması, təkrarçı normaların qanundan çıxarılması məqsədilə 84.4-cü maddənin müəllif tərəfindən işin məzmununda tövsiyə olunmuş redaksiyada verilməsi şərti ilə 112.2-ci maddənin CPM-in məzmunundan çıxarılması təklif edilir.

7.1. Cinayət prosesində bir sıra cinayətlərə dair icraatın başlanılıb-başlanılmayacağı məsələsinin həlli bilavasitə cinayətdən zərər çəkmiş şəxsin hüquq mühafizə orqanlarına şikayət (ərizə) vermək hüququndan öz iradəsindən asılı olaraq, istifadə edib-etməyəcəyindən asılıdır. Bu, dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipinin təzahürüdür. Barəsində cinayət təqibinin başlanması üçün mütləq zərər çəkmiş şəxsin şikayətinin mövcudluğunun tələb olunduğu əməllərin dairəsi qanunla qapalı siyahı formasında təsbit edilmişdir. Cinayət-prosesual hüquqda bunlar, ictimai-xüsusi ittihamlı işlər hesab edilir və onların dairəsi dövlətin cinayətkarlığa qarşı mübarizə siyasətinin prioritet istiqamətlərindən asılı olaraq, qanunverici orqan tərəfindən müəyyən edilir. İctimai-xüsusi ittihamlı işlərin dairəsinin qanunverici tərəfindən müəyyən edilməsi üçün konkret alqoritm, dəqiq meyarlar və yaxud dəqiq formulə edilmiş şərtlər mövcud deyildir. Bu, daha çox siyasi məsələdir (cinayətkarlığa qarşı mübarizə siyasəti nəzərdə tutulur).

7.2. Eynilə, xüsusi ittihamlı işlər də cinayət prosesində dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipinin əsas təzahürlərindəndir. Xüsusi ittiham qaydasında təqib edilməsinə yol verilən cinayət əməllərinin dairəsinin müəyyən edilməsi dövlətin cinayətkarlığa qarşı mübarizə siyasətinin prioritetləri və əsas istiqamətləri, eyni zamanda, dövlətin öz üzərinə hüquq-mühafizə funksiyasını nə

dərəcədə geniş götürməindən birbaşa asılıdır. İşin məzmununda dəstəklənən mövqeyə görə, xüsusi ittihamlı işlər məhkəməyədək icraatı həyata keçirən hüquq-mühafizə orqanlarının iş yükünü azaldır, onları ictimai təhlükəliliyi az olan, cəmiyyətin mənafeələrinə təsir etməyən, yaxud az təsir edən cinayətlərə dair işlər üzrə çoxsaylı prosesual hərəkətlər etmək, prosesual qərarlar qəbul etmək və s. bu kimi bürokratik işlərdən azad edir. Hər bir dövlət hansı əməllərin xüsusi ittiham qaydasında təqib edilməsinin yolverilən olmasına öz daxili siyasəti, vətəndaşlarının hüquqi savadlılıq dərəcəsi, ölkədəki kriminogen vəziyyət, hüquqi maariflənmənin səviyyəsi və s. bu kimi amilləri nəzərə alaraq özü qərar verir. MDB dövlətləri təcrübəsində cinayət-prosessual qanunvericilik, bir qayda olaraq, cinayət prosesinin dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipinin təzahür elementi kimi xüsusi ittihamlı işlərin qapalı dairəsini (*numerus clausus*) müəyyən edir və yalnız sistemi qanunla müəyyən edilmiş cinayətlər üzrə cinayət təqibinin xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilməsinə yol verilir. Azərbaycan Respublikasında da bu metod tətbiq edilmişdir.

8. Cinayət mühakiməsi icraatında hansısa prosesual hərəkətin yerinə yetirilməsinin mümkün olmasından ötrü, yaxud prosesual qərarın qəbul edilməsinin mümkün olmasından ötrü hakimiyyət səlahiyyəti olmayan subyektlərin razılığı tələb edilirsə, deməli, burada könüllü iradə ifadəsinin hüquqi əhəmiyyətindən, yəni dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipinin tərkib hissəsi olan subyektin iradə muxtariyyətindən və ondan istifadənin hüquqi nəticələrindən bəhs olunur. Qanunvericilikdə konkret hallarda vəzifəli şəxslərin davranış imkanlarının hakimiyyət səlahiyyəti olmayan subyektlərin iradəsindən (razı olub-olmamasından) asılı vəziyyətə salınması dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipinin təzahür formalarından biri kimi nəzərdən keçirilə bilər. Çünki subyektin qanunda mütləq əməl edilməli olan normativ şərt qismində təsbit edilmiş, hüquqi nəticəyə səbəb olan razılığı ilə əlaqədar mexanizmin iş düşdüyü bütün hallarda həmin subyekt məhz öz arzusu ilə konkret prosesual xarakterli hərəkətin yerinə yetirilməsinə, yaxud prosesual qərarın qəbul edilməsinə razı olmaq, yaxud buna razı olmamaq hüququndan istifadə etmək azadlığı əldə

edir. Odur ki, qeyd edilən mexanizmlə bağlı halları, birmənalı olaraq, cinayət-prosessual hüququn dispoitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipinin elementi kimi qiymətləndirmək olar. Bununla belə, dövlət orqanı (vəzifəli şəxs) olan subyektlərin bu və ya digər məsələlərin həllində razılığının alınmasına dair qaydalar dispoitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipi ilə əhatə edilmir, çünki həmin subyektlər şəxsi deyil, ictimai maraqların təmsil və müdafiəsi ilə məşğuldurlar, onların bu və ya digər hərəkətə və ya qərara razılıq verməsinə dair prosedurlar, bu subyektlərin iradə azadlığının ifadəsi kimi deyil, daha çox prosessual səlahiyyətlərin, xüsusən də prosessual nəzarət səlahiyyətlərinin realizə vasitəsi kimi nəzərdən keçirilməlidir.

9.1. Cinayət işinin başlanması mərhələsində publiklik prinsipi hüquq-mühafizə orqanları üzərinə qanunla konkret tədbirlərin görülməsinə dair öhdəliyin qoyulmasında təzahür olunur. Bu mərhələdə birmənalı və yekun olaraq cinayətin törədilmiş olmasından, yaxud cinayətin konkret olaraq kimin tərəfindən törədilmiş olmasından bəhs edilə bilmədiyi üçün cinayət işinin başlanması mərhələsində hüquq-mühafizə orqanları bütün hallarda cinayətin törədilmiş olmasının və ya hazırlanmaqda olmasının ehtimalı üzərindən hərəkət edirlər. Publiklik prinsipi də cinayət prosesinin ilk mərhələsində hüquq-mühafizə orqanları üzərinə məhz bu ehtimalın həlli vəzifəsini qoyur. Qeyd edilən publik vəzifənin həlli üçün cinayət təqibi orqanları cinayət işinin başlanmasına qədər də prosessual xarakterli fəaliyyət həyata keçirməli olurlar.

9.2. İbtidai araşdırmada publiklik prinsipi özünü cinayətlərin üstünün tezliklə açılmalı olması haqqında tələbdə; bütün halların obyektiv, hərtərəfli, tam araşdırılmalı olması haqqında tələbdə; publik səlahiyyətləri olmayan proses iştirakçılarının hüquq və qanuni maraqlarının cinayət prosesinin vəzifəli şəxsləri tərəfindən müdafiə edilməli olmasında; cinayət təqibi orqanının qanunsuz hərəkətləri nəticəsinə vurulmuş ziyanın əvəzinin ödənilməli olması haqqında tələbdə; dövlət orqanlarının prosessual formaya əməl etməli olması tələbində; zəruri olan istintaq hərəkətlərinin maraqlı şəxslərin arzusundan və iradəsindən asılı olmayaraq həyata keçirilməli olması qaydasında bürüzə verir.

10. Məhkəmə cinayət işləri (digər materiallar) üzrə ədalət mühakiməsini dövlətin adından və şəxsiyyətin qanuni mənafeləri ilə yanaşı, dövlətin və cəmiyyətin mənafeləri naminə həyata keçirdiyi üçün publik səlahiyyətli subyekt hesab edilir və prosessual fəaliyyətini publiklik prinsipinin müddəalarına uyğun şəkildə həyata keçirir, lakin onun fəaliyyətində publiklik prinsipi cinayət təqibini həyata keçirməli olan publik səlahiyyətli subyektlərin prosessual fəaliyyətindən fərqli formada təzahür edir. Bunu şərtləndirən əsas amil hakimyyətlərin bölgüsü prinsipi və məhkəmələrin hüquqi statusudur. Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ publik hakimyyət səlahiyyətlərini yerinə yetirən məhkəmələrdən qanun əsasında yaradılmış olmanı, müstəqil olmanı və qərəzsiz olmanı tələb edir. Məhkəmənin publik səlahiyyətləri müstəqillik və qərəzsizlik tələbləri səbəbilə cinayət təqibi orqanlarının publik səlahiyyətlərindən müəyyən qədər fərqlənir. Belə fərqlərin ən əsaslarından biri cinayət təqibi orqanlarının sübutetmədəki fəallıq dərəcəsi ilə məhkəmənin sübutetmədəki fəallıq dərəcəsi arasındadır. Digər əsas fərq isə məhkəmə baxışının hədləri ilə, daha dəqiq desək, ittihamın həcmində dəyişikliklər etmək səlahiyyətləri ilə bağlıdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyindən bəhs edərkən, ən əvvəl qeyd edilməlidir ki, Azərbaycanda bu mövzuda hüquq elmləri doktoru dissertasiyası (ümumiyyətlə, alimlik dərəcəsi almaq üçün hər hansı bir dissertasiya) ilk dəfə olaraq hazırlanmışdır. Bu anlamda, dissertasiya tədqiqatının əsas yeniliklərindən biri ondan ibarətdir ki, onun məzmununda Azərbaycan Respublikası öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra və müstəqil dövlətin yeni cinayət-prosessual qanunvericiliyi qəbul edildikdən sonra ilk dəfə olaraq, cinayət prosesinin publiklik və dispozitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipləri kompleks xarakter daşıyan müstəqil tədqiqata məruz qalmışdır. Bundan başqa, dissertasiya işində digər müəlliflər tərəfindən irəli sürülməyən bir sıra fikirlər və təkliflər də yer almışdır ki, onları da cari tədqiqatın elmi yeniliklərindən saymaq mümkündür. Müdafiəyə təqdim edilmiş əsas müddələrin də məzmununda elmi yenilik xarakteri müşahidə oluna bilər. Cari dissertasiyanın əsas nailiyyətlərindən biri kimi, onun məzmununda güvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin bir sıra maddəsinin

təkmilləşdirilməsinə dair konkret məzmununda və ən əsası, elmi cəhətdən arqumentasiyası verilmiş təkliflərin irəli sürülməsini göstərmək olar. Vurğulamağı vacib hesab edirik ki, tərəfimizdən irəli sürülmüş qanunvericilik təkliflərinin böyük əksəriyyəti təcrübə işçilərinin müzakirəsinə verilmiş, rəy sorğusunda iştirak edən təcrübə işçiləri, bir qayda olaraq, həmin təklifləri uğurlu və məqsədəuyğun hesab etmişdir. Hesab edirik ki, həmin təkliflər qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi işində qanunverici orqan tərəfindən də nəzərə alın bilər.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. İşin əsas nəzəri əhəmiyyəti onda ifadə olunur ki, cari tədqiqat Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual hüquq elmi üçün ilk dəfə publiklik və dispozitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərini kompleks şəkildə və qarşılıqlı əlaqədə geniş məzmununda izah etmişdir. Bu iş özündən sonra yazılacaq yeni dissertasiya işləri, monoqrafiyalar, dərsliklər və dərs vəsaitləri üçün nəzəri əhəmiyyətli metodik vəsait kimi çıxış etmək potensialındadır.

Tədqiqatın məzmunundan öz praktik fəaliyyətlərində ədalət mühakiməsi və məhkəmə nəzarəti funksiyalarını realizə edən hakimlər, cinayət işi üzrə təqib olunan şəxsləri, cinayət qurbanlarını, eləcə də, prosesdə iştirak etməkdə olan digər subyektləri mühakimə icraatı zamanı təmsil və müdafiə edən vəkillər, məhkəməyəqədərki icraatda və məhkəmədə nəzarət, prosesual rəhbərlik, dövlət ittihamının müdafiə olunması funksiyasının daşıyıcıları olan prokurorlar, hüquq-mühafizə orqanlarının digər əməkdaşları, hüquqşünas alimlər, elmi tədqiqatçılar, hüquq fakültəsinin müəllim və tələbələri, o cümlədən, cinayət-prosessual hüquqla maraqlanan şəxslər geniş istifadə edə bilərlər.

Dissertasiya işində qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyinin bir neçə müddəasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində elmi cəhətdən əsaslandırılmış konkret məzmunlu təkliflər, eləcə də, yeni maddələrin redaksiyaları formulə edilmişdir. Bu təkliflər qanunverici orqan tərəfindən nəzərə alınarsa, CPM-ə bir sıra əhəmiyyətli əlavə və dəyişikliklər edilə bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Müəllif tərəfindən tədqiqat gedişatında əldə olunmuş əsas nəticələrin bir qismi Web of Science

platformasında Russian Science Citation Index məlumat bazasına daxil olan Rusiya Xalqlar Dostluğu Universitetinin hüquq elmlərinə dair jurnalında, bir qismi beynəlxalq xülasələndirmə və indeksləmə sistemlərinə daxil olan nəşrlərə ekvivalent kimi qəbul edilən və RF-in Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən elmi dərəcə və elmi ad verilməsi üçün hüquq elmləri üzrə tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlərə aid olan jurnallarda, bir qismi isə xarici ölkələrdə keçirilmiş beynəlxalq elmi tədbirlərin çap olunmuş və müvafiq elmi indeksləşdirmə sistemində (elibrary.ru nəzərdə tutulur) yerləşdirilmiş materiallarında dərc edilmişdir. Bundan əlavə, dissertasiya mövzusunun müxtəlif məsələlərindən bəhs edən elmi məqalələr Azərbaycan Respublikasında məqalələrin dərc olunması tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlərdə, o cümlədən, Azərbaycan Respublikasında keçirilmiş müxtəlif Respublika və Beynəlxalq xarakterli konfransların materiallarında çap olunmuş, bununla da əsas nəticələr elmi və praktiki ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılmışdır. Dissertasiya işinin məzmunundan və nəticələrindən müəllifin şəxsi pedaqoji fəaliyyətində bilavasitə istifadə edilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı.

Dissertasiya tədqiqatı Bakı Dövlət Universitetinin Cinayət prosesi kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya, məndəki boşluqlar nəzərə alınmadan, 412 707 işarədən, I fəsil 61 435, II fəsil 89 638, III fəsil 38 042, IV fəsil 106 912, V fəsil isə 41 587 işarədən ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Giriş hissədə mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, tədqiqat metodları, müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar, tədqiqatın elmi yeniliyi, tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi, dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı; dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi göstərilmişdir.

İşin birinci fəslı “Cınayət-posessual hüquqda dispozitivlik (iradə muxtariyyəti) və ümumilik (publiklik) prinsipləri: təməl müddəalar” adlanır özündə “Cınayət prosesinin prinsiplərinin anlayışı və təyinatı”, “Cınayət prosesinin ümumilik (publiklik) və dispozitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinin anlayışı və mahiyyəti” və “Cınayət-posessual hüququn ümumilik (publiklik) və dispozitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinin digər prinsiplərlə qarşılıqlı əlaqəsi” adlı üç paragrafı birləşdirir.

Birinci fəsildə qeyd edilir ki, hüquqi prinsiplər hüququn özünün mahiyyətini və ictimai təyinatını xarakterizə edən, hər zaman rəhbər tutulmalı olan, başlanğıc ideyalardır. Hüququn prinsipləri cınayət-posessual hüquq sferasında cınayət prosesinin prinsipləri kimi çıxış edirlər. Cınayət prosesinin prinsipləri bütün hüquq prinsipləri kimi rəhbər müddəa, yəni ilk növbədə, hüquqi ideya olmaq xüsusiyyətini özlərində saxlayırlar, sadəcə olaraq, cınayət prosesinin prinsipi olaraq, bu ideyalar sahəviləşir, daha da konkretləşir, ünvanlı hal alır (məhkəmələrə, cınayət mühakimə icraatını həyata keçirən hüquq-mühafizə orqanlarına və cınayət prosesinin iştirakçıklarına ünvanlanır), mücərrəd sərhədlərə malik olan bütün hüquqi fəaliyyətin deyil, sırf cınayət mühakimə icraatının təməl müddəalarını müəyyən edən normalar forması alır. CPM-in II fəslinin adında, eləcə də, 9-cu maddəsində istifadə edilmiş əsas prinsiplər və şərtlər ifadəsi CPM-in 10-36-cı maddələrində iki kateqoriyadan olan müddəaların, yəni əsas prinsiplərin və əsas şərtlərin, yaxud eyni zamanda həm əsas prinsip, həm də əsas şərt hesab edilən spesifik müddəaların təsbit edilmiş olub-olmaması barədə sual yarada bilər. Bundan başqa, əgər, qəbul edilsə ki, CPM-in 10-36-cı maddələrində əsas prinsiplər və əsas şərtlər hesab edilən iki fərqli müddəa növləri təsbit edilmişdir, bu zaman həmin maddələrin hansında əsas prinsiplərin, hansında isə əsas şərtlərin təsbit edilmiş olması sualı aktuallaşacaqdır. Biz, belə hesab edirik ki, CPM-in 9.1-ci maddəsi əsas prinsiplərin və şərtlərin təyinatını birgə müəyyən edərkən, eləcə də, CPM-in 9.2-ci maddəsi onların pozulması üçün neqativ hüquqi nəticələri birgə müəyyən edərkən onları bir-birindən fərqləndirməmişdir. Belə çıxır ki, bu iki kateqoriya hətta fərqli kateqoriyaladırsa, eyni təyinata və eyni

hüquqi qüvvəyə malikdirlər. Bu zaman onların fərqləndirilməsinin heç bir funksional əhəmiyyəti qalmır. İkincisi, fikrimizcə, cinayət prosesinin əsas prinsipləri və əsas şərtləri kimi kateqoriyaların fərqləndirilməsi yeni qanunvericilikdə istifadə edilmiş terminologiya səbəbi ilə süni yaranmış bir problemdir, çünki hüquq ədəbiyyatına baxanda, biz orada yalnız cinayət prosesinin prinsipləri ilə ayrı-ayrı mərhələlərin ümumi şərtlərinin qarşılıqlı əlaqəsi və onların bir-birindən fərqləndirilməsi barədə mülahizələrə rast gəlirik, cinayət-prosessual hüquq elmində cinayət prosesinin əsas prinsipləri və əsas şərtləri kimi kateqoriyaların fərqləndirilməsinə isə, praktiki olaraq, rast gəlmək mümkün deyildir.

Cinayət-prosessual hüququn elə prinsipləri vardır ki, cari qanunvericilikdə bu prinsipləri təsbit edən müstəqil maddələrin nəzərdə tutulmaması səbəbindən, onların necə adlandırılmalı olması və leqal formuluna hansı müddəaların aid edilməli olması məsələsi müzakirəyə açıqdır. Cinayət prosesində, publiklik (ümumilik) və dispoitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipləri belələrindəndir. Hətta KM-in CPM-in 37.4, 39.1.9, 40.2 və 41.7-ci maddələrinin şərhilə bağlı 15.06.2011-ci il qərarında cinayət prosesində dispoitivlik prinsipi və ictimailik prinsipi kimi ifadələrə yer verilsə də, lakin CPM-in II Fəslində həmin prinsiplərin müstəqil normalar qismində təsbit edilmədiyinin şahidi oluruq. Konkret normativ ifadəsi mövcud olmadığına görə, həmin prinsiplər, xüsusən də, publiklik prinsipi, nəzəri mənbələrdə fərqli-fərqli terminlərlə (məsələn, professor C.H. Mövsümov onu dövlətlik, professor M.Ə. Cəfərquliyev onu dövlətçilik, A.V. Fedulov onu rəsmilik, A.M. Yusubov onu publiklik adlandırır və s.) adlandırılır ki, bu da, hüquq ədəbiyyatının dərk edilməsi, yeni elmi tədqiqat işlərinin aparılması işini və s. çətinləşdirir. Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasında cinayət prosesi üçün ictimai maraqların və dövlət maraqlarının üstün hesab edildiyi hallarda cinayət təqibinin zərərçəkmiş şəxsin iradəsindən asılı olmayaraq, dövlət orqanları tərəfindən başlanmalı və davam etdirilməli olması haqqında ideya mövcud olsa da, bu ideyanın konkret ad altında bir prinsip kimi təsbit edilməmiş olması aktual problemlərdəndir. Eynilə, subyektiv hüquqlardan istifadədə iradə azadlığı ideyasını əks etdirirən dispoitivlik prinsipi də cari

qanunvericiliyin ruhunda reallaşmış bir ideya olsa da, konkret ad altında bir prinsip kimi təsbit edilməmişdir. Bununla əlaqədar olaraq, biz, cinayət mühakimə icraatının publikliyi və dispoitivliyi (iradə muxtariyyəti) prinsiplərinin CPM-in II Fəslində təsbit edilməsinin məqsədəuyğun olması fikrinin tərəfdarıyıq və hesab edirik ki, publikliyin və dispoitivliyin (iradə muxtariyyəti) birbirinə antaqonist olmasına baxmayaraq, onlara dair müddəalar bir maddədə, məsələn, CPM-ə əlavə ediləcək yeni 36-1-ci maddədə təsbit edilməlidir. İşin məzmununda CPM-ə əlavə edilmək üçün hazırlanmış yeni 36-1-ci maddənin müəllif redaksiyası tədqiqatın əsas nəticələrindən biri hesab edilə bilər.

Vahid sistemin tərkib elementləri kimi cinayət prosesinin bütün prinsipləri həm öz aralarında, həm də cinayət-prosessual hüququn digər institutları ilə bu və ya digər formada qarşılıqlı əlaqədə çıxış edir. Belə ki, bir prinsip olaraq, qanunçuluq özünün digər funksiyaları ilə yanaşı, dispoitiv hüquqların və publik vəzifələrin hüquqi mənbələrinin sisteminin müəyyən edilməsi funksiyasını da yerinə yetirir; qanun (məhkəmə) önündə bərabərlik prinsipinə əsasən, əgər cinayət mühakimə icraatında müəyyən bir davranış imkanı vəzifəli şəxs olmayan subyekt üçün onun öz iradəsindən asılı olaraq istifadə edə biləcəyi prosesual hüquq kimi nəzərdə tutulmuşdursa, bu hüququn realizəsi həmin şəxsə qarşı heç bir diskriminasiya (ayrıseçkilik) meyarı tətbiq edilmədən real və mümkün olmalı (dispoitiv hüququn realizəsində neqativ diskriminasiyanın yolverilməzliyi), cinayət mühakiməsini həyata keçirən dövlət orqanlarının vəzifəli şəxsləri isə ictimai maraqların və dövlətin mənafeyinin müdafiəsi istiqamətində fəaliyyət göstərərkən heç kəsə qarşı diskriminativ meyarlara görə, qanunla əsaslandırılmamış mülahizələr əsasında üstünlük verməməlidirlər (publik vəzifələrin icrasında pozitiv diskriminasiyanın yolverilməzliyi) və s. Bəzi hallarda isə, CPM-in ayrı-ayrı prinsiplərini təsbit edən edən maddələrinin tərkibində iradə muxtariyyətinə əsaslanan prosesual hüquqdan, yaxud cəmiyyətin maraqlarını təmin etməyə yönələn publik vəzifədən bəhs edən konkret müddəalara rast gəlmək mümkündür. Məsələn, CPM-in 12-ci maddəsi vurğulayır ki, cinayət qurbanları cinayət təqibinin

başlanmasını tələb etməkdə azaddırlar və öz arzuları ilə bu hüquqdan istifadə edə bilirlər, eləcə də, cinayət prosesinin iştirakçıları öz hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün üsul və vasitə seçməkdə tam müstəqildirlər və yalnız qanunun konkret qadağalarla müəyyən etdiyi meyarlarla məhdudlaşdırılmışdırlar və s. Yaxud CPM-in 13-cü maddəsindən məlum olur ki, cinayət mühakiməsini həyata keçirən dövlət orqanı (onun vəzifəli şəxsi) hətta bütövlükdə cəmiyyətin, habelə dövlətin maraqları naminə fəaliyyət göstərsə də, fərdin, şəxsiyyətin, ayrılıqda götürülmüş bir insanın şərəf və ləyaqətinə verilən təminatların cızdığı çərçivələrdən kənara çıxmaqla prosessual hərəkətlər edə, yaxud prosessual qərarlar qəbul edə bilməz və s.

Birinci fəsilə qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində təklif edilmişdir ki, cinayət prosesində publiklik və dispoitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipləri CPM-in II Fəslinə aşağıdakı məzmununda yeni maddənin əlavə edilməsi yolu ilə təsbit olunsun:

Maddə 36-1. Cinayət mühakimə icraatının publikliyi və dispoitivliyi

36-1.1. Bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar öz vəzifə borclarının icrası ilə əlaqədar olaraq dövlətin maraqlarının, ictimai maraqların və cinayət prosesinin iştirakçılarının maraqlarının müdafiə edilməsi üçün fəaliyyət göstərməlidirlər.

36-1.2. Bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada cinayət prosesində iştirak edən şəxslər öz maraqlarının müdafiəsi üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqana ərizə (o cümlədən mülki iddia ərizəsi), şikayət və ya vəsatətlə müraciət etməkdə, ərizədəki (o cümlədən, mülki iddia ərizəsindəki), şikayətdəki və ya vəsatətdəki tələbin (xahişin) həcmi müəyyən etməkdə, həmçinin irəli sürülmüş tələbi geri götürməkdə (tələbdən imtina etməkdə), eləcə də, onlara verilmiş prosessual hüquqlardan istifadə etməkdə iradə azadlığına malikdirlər.

İşin ikinci fəslə “Cinayət prosesi iştirakçılarının şikayət və mülki iddia vermək hüququ dispoitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipinin elementi kimi” adlanır və “Cinayət haqqında hüquq mühafizə orqanlarına şikayət (ərizə) vermək dispoitiv hüquq kimi”,

“Məhkəməyə xüsusi ittiham qaydasında şikayətin verilməsi dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) prinsipinin təzahür forması kimi”, “Mühakimə icraatını aparan vəzifəli şəxsin hərəkət (hərəkətsizlik) və qərarlarından şikayət vermək hüququ” və “Cinayət mühakimə icraatında mülki iddia vermək hüququ” adlanan dörd paragrafdan ibarətdir.

İkinci fəsildə qeyd edilir ki, cinayət prosesində bir sıra cinayətlərə dair icraatın başlanılıb-başlanılmayacağı məsələsinin həlli bilavasitə cinayətdən zərər çəkmiş şəxsin (cinayət qurbanının) məruz qaldığı (qala biləcəyi) cinayət barəsində hüquq-mühafizə orqanlarına şikayət (ərizə) vermək hüququndan öz iradəsindən asılı olaraq, istifadə edibetməyəcəyindən asılıdır. Barəsində cinayət təqibinin başlanması üçün mütləq zərər çəkmiş şəxsin şikayətinin mövcudluğunun tələb olunduğu əməllərin dairəsi qanunla qapalı siyahı formasında – CPM-in 37.3-cü maddəsində vahid sistem şəklində təsbit edilmişdir; CPM-in qəbul edilməsindən bu günə kimi müxtəlif əməllərin dekriminallaşması və kriminallaşması ilə əlaqədar olaraq, bu sistemdə bir neçə dəfə dəyişikliklər olmuşdur. Bununla belə, qanunla nəzərdə tutulmuş bir sıra hallarda həmin cinayətlərə görə cinayət təbiiq prokurorun təşəbbüsü ilə də başlanıla bilər. Bu işə, artıq cinayət təqibini növlərinin müəyyən edilməsi məsələsinə publiklik prinsipinin təsirinə təzahürdür. İttihamın ictimai-xüsusi növünə aid edilmiş işlər üzrə cinayət təqibinə xitam verilməsi də zərər çəkmiş şəxsin barışmaq hüququ ilə bağlıdır, lakin bu hüququn realizəsi xüsusi ittihamlı işlərdən fərqli olaraq, ictimai-xüsusi ittihamlı işlər üzrə qeyri-məhdud xarakter daşımır və cinayət qanununun müvafiq müddəaları ilə müəyyən çərçivələrlə tənzimlənir. Bununla belə, ictimai-xüsusi ittihamlı işlər üzrə də barışmaq hüququ öz dispoziitiv xarakterini qoruyub saxlayır və yalnız zərər çəkənin iradə muxtariyyəti ilə bağlı olur.

Hər hansı dövlətin cinayət mühakimə icraatında xüsusi ittihamlı işlərin mövcudluğu, yəni cinayət təqibinin xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilmə imkanının olması bu dövlətin cinayət-prosessual hüququnda dispoziitivlik prinsipinin qüvvədə olmasına dair əsas dəlillərdən biridir. Xüsusi ittihamlı işlər üzrə icraatın təşəbbüskar subyekti xüsusi ittihamçıdır. Komparativ tədqiqatlar

təsdiq edir ki, hər bir dövlət hansı əməllərin xüsusi ittiham qaydasında təqib edilməsinin yolverilən olmasına öz daxili siyasəti, vətəndaşlarının hüquqi savadlılıq dərəcəsi, ölkədəki kriminogen vəziyyət, hüquqi maariflənmənin səviyyəsi və s. bu kimi amilləri nəzərə alaraq özü qərar verir. Məsələn, MDB dövlətlərinin təcrübəsində xüsusi ittihamlı işlərə aid edilmiş əməllərin dairəsi bir-birindən kifayət qədər fərqli müəyyən edilmişdir. Doktrinada xüsusi ittihamlı işlərin dairəsinin həm genişləndirilməli olması, həm daraldılması, bəzən isə, belə işlərin tamamilə ləğv edilməli olması barədə yanaşmalara rast gəlinir. Xüsusi ittihamlı işlərin dairəsinin genişləndirilməsinin tərəfdarlarının əsas arqumenti odur ki, belə işlər məhkəməyədək icraatı həyata keçirən hüquq-mühafizə orqanlarının iş yükünü azaldır, onları ictimai təhlükəliliyi az olan, cəmiyyətin mənafeələrinə təsir etməyən, yaxud az təsir edən cinayətlərə dair işlər üzrə çoxsaylı prosessual hərəkətlər etmək, prosessual qərarlar qəbul etmək və s. bu kimi bürokratik işlərdən azad edir. Əks yanaşmanın əsas arqumenti isə belədir ki, xüsusi ittihamlı işlər üzrə məhkəməyədək icraatın olmaması, zəruri materialların məhkəmə üçün hazırlanması işinin səmərəliliyini azaldır, bəzən cinayətdən zərər çəkmiş şəxslər zəruri sübutları toplaya bilmirlər və bununla da, onlar öz hüquq və qanuni mənafeələrini müdafiə etmək imkanından məhrum olurlar. Bu yanaşmanın tərəfdarları xüsusi ittihamlı işlər üzrə də sadə formada təhqiqatın aparılmalı olmasını daha məqsədəuyğun hesab edirlər.

Cari qanunvericiliyin müddəalarına əsasən, cinayət təqibinin xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilməsi təkcə ittiham funksiyasına deyil, müdafiə funksiyasına da müəyyən qədər öz təsirini göstərir. Cinayət təqibinin xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilməsi müdafiə tərəfinə də müəyyən dispoziitiv hüquqlar qazandırır.

Cinayət mühakiməsini həyata keçirən müvafiq vəzifəli şəxslərin hərəkət, hərəkətsizlik və və qərarlarından şikayət vermək hüququ da öz xarakterinə görə dispoziitiv hüquq hesab edilə bilər, çünki şikayət hüququndan istifadə bilavasitə subyektin iradə azadlığı ilə bağlıdır və əksər hallarda dövlət orqanları tərəfindən zəruri icraatın (prokuror tərəfindən yoxlama aparılmasını, məhkəmə

tərəfindən məhkəmə nəzarəti qaydasında icraatın aparılmasını və s.) həyata keçirilməsini şərtləndirir. Şikayət vermək hüququnun səmərəli realizəsi üçün cinayət prosesində prosesual nəzarət institutu fəaliyyət göstərir, çünki verilmiş şikayətin hərəkətsiz qalmaması üçün bu şikayət əsasında prosesual fəaliyyət həyata keçirməli olan vəzifəli şəxslərin mövcudluğu gərəkdir. Prosesual nəzarət (idarə daxili nəzarət, prokuror nəzarəti, məhkəmə nəzarəti) cinayət mühakimə icraatının ayrılmaz elementi, cinayət prosesi daxilində özünəməxsus hüquq-mühafizə mexanizmidir. Dispozitiv xarakterli şikayət vermək hüququ qarşı tərəf, yəni həmin şikayətə baxmaq vəzifəsi olan şəxs üçün konkret öhdəliklər (şikayətə baxmaq, onu yoxlamaq, qərar qəbul etmək və s.) yaradır.

Məhkəmə nəzarətindən fərqli olaraq, prokuror nəzarəti daimi xarakter daşıyır və müvafiq şikayətin verilib-verilməməsindən asılı olmayaraq, həyata keçirilir. Sadəcə olaraq, cinayət prosesinin iştirakçısı prokurora şikayət verməklə, sonuncunun diqqətini məhz müvafiq subyektin narahat edən məsələyə çəkmək imkanı qazanır və bununla da, prokuror nəzarətinin səmərəliliyinin artması təmin edilir. Bir dispozitiv hüquq kimi tam mənada cinayət mühakiməsini həyata keçirən vəzifəli şəxsin hərəkəti, hərəkətsizliyi, yaxud prosesual qərarından şikayət vermək hüququ məhkəmə nəzarəti qaydasında icraat zamanı özünü göstərir, çünki məhkəmə nəzarəti qaydasında icraat məhz şikayət edən subyektin təşəbbüsü ilə başlanmış olur, bu isə prosesual hüququn dispozitiv xarakter kəsb etməsinin əsas əlamətlərindən biridir.

Azərbaycan Respublikasında cinayət əməli nəticəsində dəymiş zərərin əvəzinin ödənilməsi məsələsinin cinayət mühakimə icraatı daxilində həllinə yol verilir. Mülki iddianın verilməsi cinayət prosesində yol verilən olsa da, o, hər zaman mülki-hüquqi xarakterli bir institut olaraq qalır və bu səbəbdən də, mülki iddia vermək hüququ cinayət mühakimə icraatında da özünün dispozitiv xarakterini saxlayır. Cinayət prosesində mülki iddia vermək hüququnun dispozitiv xarakterli hüquq olması belə bir qaydanı şərtləndirir ki, cinayət mühakimə icraatında rəsmi şəkildə mülki iddia verilməyəne qədər cinayət mühakiməsini aparan dövlət orqanları belə bir iddia ilə bağlı hər hansı bir icraat aparmasınlar. Lakin

qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin sistemli təhlili onu göstərir ki, CPM-in bəzi müddəaları hələ verilməmiş (gələcəkdə verilə biləcək, gələcəkdə veriləcəyi ehtimal edilən) mülki iddianın təmin edilməsi üçün müəyyən tədbirlərin görülməsini yolverilən hesab edir. CPM-də belə müddəaların mövcudluğu ilə mülki iddia məsələsində dispoziitivlik prinsipinin tam qüvvədə olması amili isə təcrübədə ciddi fikir ayrılıqlarına səbəb olur. Ali Məhkəmənin bu məsələ barədə dəstəklədiyi hüquqi mövqə tamamilə fərqlidir. Bu mövqeyə əsasən, iş üzrə mülki iddianın verilmədiyi hallarda cinayət mühakiməsini həyata keçirən vəzifəli şəxslər belə bir potensial iddianın təmin edilməsi istiqamətində tədbirlər görməməlidir. Bu məsələ ilə əlaqədar təcrübə işçiləri arasında da birmənalı şəkildə üstünlük təşkil edən bir yanaşma müşahidə edilmir. Cinayət mühakimə icraatının gedişatında mülki iddianın verilmiş olması, heç də o demək deyildir ki, bu mülki iddia mütləq cinayət prosesi daxilində öz həllini tapacaqdır, çünki cinayət-prosessual qanunvericilik işi həll edən məhkəməyə mülki iddiaya dair mahiyyəti üzrə qərar qəbul etmək səlahiyyəti ilə yanaşı, cinayət prosesində mülki iddianı baxılmamış saxlamaq səlahiyyəti də vermişdir.

İşin üçüncü fəslə "Cinayət mühakimə icraatında hüquqi əhəmiyyətli məsələlərin proses iştirakçılarının razılığı ilə həlli dispoziitivlik (iradə muxtariyyəti) elementi kimi" adlanır və "Cinayət-prosessual hüquq münasibətlərində subyektin dispoziitiv razılığı və onun hüquqi əhəmiyyəti" və "Cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsi zamanı müdafiə tərəfinin dispoziitiv razılığı" adlı iki paraqraftan ibarətdir.

Üçüncü fəsildə qeyd edilir ki, cari qanunvericiliyin bir sıra normalarında cinayət-prosessual hüquq münasibətlərinin iştirakçılarının *razılığına* hüquqi nəticə doğuran əhəmiyyət verilmişdir. Könüllü razılığın verilməsi iradə muxtariyyəti ilə birbaşa bağlı olduğu üçün, bu hüquqi fenomen də dispoziitivlik prinsipinin təsir dairəsində düşür. *Razılıq* sözünün izahlı lüğətdəki mənası hüquq münasibətləri müstəvisində kifayət qədər dar və birtərəflidir, çünki müxtəlif prosesual hüquq normalarında *razılıq* sözü müəyyən qədər terminləşir və hüquq normasının kontekstindən asılı olaraq, müxtəlif mənalar ifadə edir. Belə ki, bir norma daxilində *razılıq* bir termin

olaraq, prosessual nəzarət səlahiyyətli vəzifəli şəxsin bilavasitə icraat aparan vəzifəli şəxsə konkret prosessual qərarın qəbul edilməsinə icazə verməsi mənasını ifadə edirsə, digərində heç bir hakimiyət səlahiyyəti olmayan bir subyektin onun barəsində hər hansı bir qərarın qəbul edilməsinə etiraz etməməsi mənasını ifadə edir. Şəxsin iradə muxtariyyətinin təzahürü kimi qiymətləndirilə biləcək konkret hallarda bu və ya digər hərəkətin edilməsinə, qərarın qəbuluna razılıq vermə haqqından istifadə edə bilən subyektlərin dairəsi kifayət qədər genişdir. Bəzən müdafiə tərəfinə aid olan bir subyektin – cinayət təqibinə məruz qalan şəxsin razılığı təkcə cinayət mühakiməsini həyata keçirən vəzifəli şəxsin qərar və hərəkətləri üçün deyil, müdafiə tərəfində aid olan digər subyektin davranışı üçün də müəyyən edici faktor kimi çıxış edir (məsələn, CPM-in 92.10.6-cı, yaxud 92.11-ci maddəsi ilə tənzim edilən hallarda və s.). Maraqları təmsil olunan şəxsin razılığının həmin şəxsin maraqlarını təmsil edən şəxsin hərəkətləri üçün hüquqi əhəmiyyətə malik olması təkcə müdafiə tərəfinə aid olan subyektlərin arasındakı münasibətlər üçün xarakterik deyildir, belə bir əlamət ittiham tərəfinə aid olan subyektlər arasındakı münasibətlərdə də müşahidə edilə bilər (məsələn, CPM-in 95.3-cü maddəsi ilə tənzim edilən halda və s.). Konkret subyektin razılığının mövcudluğunun hüquq münasibətlərinin tənzim edilməsi üçün hüquqi əhəmiyyətindən bəhs edərkən, məhdud cinayət-prosessual fəaliyyət qabiliyyətli subyektlərlə onların qanuni nümayəndələri arasındakı münasibətlər xüsusi seçilir, çünki digər münasibətlərdə təmsil edilən şəxsin razılığının təmsil edən şəxsin davranışı üzərində prioriteti müşahidə olunursa, məhdud cinayət-prosessual fəaliyyət qabiliyyətli subyektlərlə onların qanuni nümayəndələri arasındakı münasibətlərdə, əksinə, qanuni maraqları təmsil edən subyektin razılığı maraqları təmsil edilən subyektin davranışları üzərində prioritetə malikdir (məsələn, CPM-in 100.4-cü maddəsi ilə tənzimlənən hallarda və s.). Prosessual əhəmiyyətli məsələlərin həllində *razılıq* elementindən bəhs edərkən *tərəflərin razılığı* kimi bir fenomeni də qeyd etmək lazımdır. Belə ki, əgər qanunda konkret bir məsələnin həlli üçün tərəflərin razılığı tələb olunursa, bu zaman həmin məsələnin həlli üçün cinayət prosesinin hər iki tərəfinin – həm

ittiham tərəfinin, həm də müdafiə tərəfinin razılığı alınmış olmalıdır (məsələn, CPM-in 330.4-cü maddəsi ilə tənzimlənən halda və s.). Vurğulamaq vacibdir ki, dövlət orqanı (vəzifəli şəxs) olan subyektlərin bu və ya digər məsələlərin həllində razılığının alınmasına dair prosedurlar dispoziitivlik (iradə müxtariyyəti) prinsipi ilə əhatə edilmir, çünki həmin subyektlər şəxsi deyil, ictimai maraqların təmsil və müdafiəsi ilə məşğuldurlar, onların bu və ya digər hərəkət və ya qərara razılıq verməsinə dair prosedurlar, bu subyektlərin iradə azadlığının ifadəsi kimi deyil, daha çox prosessual səlahiyyətlərin, xüsusən də, prosessual nəzarət səlahiyyətlərinin realizə vasitəsi kimi nəzərdən keçirilməlidir.

CPM-in 39, 41.2, 43.3, 43.3-1, 106-1.4, 282.1-1-ci və s. bu kimi maddələrinin təhlili göstərir ki, cinayət mühakimə icraatında cinayət təqibinə məruz qalan şəxsin barəsində bəraətverici əsaslar olmadan cinayət təqibinə xitam verilə bilinməsi üçün mütləq cinayət təqibinə məruz qalan şəxsin özünün, onun obyektiv səbəblərdən (ölümü səbəbi ilə) şəxsi razılığını ifadə etmək imkanı olmadıqda isə, onun hüquqi varisinin, yaxud hüquqi varisi müəyyən edilmədikdə (olmadıqda), müdafiəçisinin buna razılıq verməsi tələb olunur. Bu mənada, qeyd edilən halda müdafiə tərəfinin razılığının tələb edilməsi haqqında qayda və bu qaydadan irəli gələn hüquqi prosedurlar cinayət prosesində dispoziitivlik prinsipinin təzahürlərindən hesab edilə bilər.

Üçüncü fəsildə qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində təklif edilmişdir ki, CPM-in 43.3-cü maddəsi aşağıdakı təkmilləşdirilmiş redaksiyada verilsin:

43.3. Məhkəmə baxışının gedişində cinayət təqibinə, həmçinin bu Məcəllənin 39.1.3, 39.1.12 və 40.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirləndirilən şəxsin razılığı ilə xitam verilməsi barədə məhkəmə qərar çıxarmağa haqlıdır.

İşin dördüncü fəslə “Cinayət prosesini həyata keçirən orqanların fəaliyyətində və onun ayrı-ayrı mərhələlərində publiklik prinsipi” adlanır və “Cinayət işinin başlanması mərhələsində cinayət prosesini həyata keçirən orqanların publik səlahiyyətləri”, “İbtidai araşdırma mərhələsində publiklik prinsipinin

təzahürləri”, “Dövlət ittihamçısının fəaliyyətində publiklik prinsipinin realizə xüsusiyyətləri” və “Publiklik prinsipinin birinci instansiya məhkəməsinin prosesual fəaliyyətinə təsiri” adlı dörd paraqraftan ibarətdir.

Dördüncü fəsildə qeyd edilir ki, artıq baş vermiş, yaxud hələ hazırlanmaqda olan cinayət haqqında məlumat və ya ərizənin səlahiyyətli hüquq-mühafizə orqanına daxil olduğu, o cümlədən, belə məlumatların cinayət təqibini həyata keçirmək səlahiyyəti olan dövlət orqanı tərəfindən bilavasitə aşkar edildiyi andan cinayət işinin başlanılması (məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın açılması) anına qədər müvafiq orqan tərəfindən həyata keçirilən fəaliyyəti də prosesual fəaliyyət, bu fəaliyyətin həyata keçirildiyi mərhələni isə cinayət prosesinin konkret başlanma və bitmə anları, eləcə də, konkret məqsədi və həll edilməli olan prosesual əhəmiyyətli vəzifələri mövcud olan müstəqil mərhələsi hesab edən müəlliflərin mövqeyi daha doğrudur. Bu mərhələdə publiklik prinsipinin təzahürü özünü təhqiqatçının, müstəntiqin və prokurorun üzərinə qanunla konkret tədbirlərin görülməsinə dair öhdəliyin qoyulmasında göstərir. Belə ki, bu vəzifəli şəxslər məhz tutduqları vəzifələrdən irəli gələn vəzifə öhdəliklərinə əsasən, bu mərhələdə prosesual hərəkətlər yerinə yetirir və prosesual qərarlar qəbul edirlər. Baxılan mərhələdə birmənalı və yekun olaraq cinayətin törədilmiş olmasından, yaxud cinayətin konkret olaraq kimin tərəfindən törədilmiş olmasından bəhs edilə bilməz. CPM-də cinayət işinin başlanması mərhələsində *törədilmiş cinayət* haqqında məlumatlardan bir termin kimi istifadə edilsə də, təqsirsizlik prezumpsiyasının tələblərinə əsasən, biz, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş ittiham hökmü mövcud olmayana qədər hər hansı bir ərizə və ya məlumatda barəsində bəhs olunan hərəkət və ya hərəkətsizliyi konkret cinayət kimi qiymətləndirə bilmərik. Bu isə, o deməkdir ki, cinayət işinin başlanması mərhələsində hüquq-mühafizə orqanları bütün hallarda cinayətin törədilmiş olmasının və ya hazırlanmaqda olmasının ehtimalı üzərindən hərəkət edirlər. Publiklik prinsipi də cinayət prosesinin ilk mərhələsində müvafiq səlahiyyətli subyektlərin üzərinə məhz bu ehtimalın həlli vəzifəsini qoyur. Bu mərhələdə həmin subyektlərin publik vəzifəsi işin başlanılmasından ötrü tələb olunan

əsasların mövcud olub-olmamasını müəyyən etmək və belə əsasların müəyyən edilib edilməməsindən asılı olaraq, cinayət prosesinin sonrakı gedişatını və cinayət təqibi orqanlarının publik fəaliyyətinin perspektivlərini müəyyən edən bir-birinə alternativ olan qərarlardan birini çıxarmaqdır.

Cinayət işinin başlanması mərhələsində publiklik prinsipinin bütün tələbləri təzahür olunmasa da, ibtidai araşdırmada onun tələblərinin tam həcmdə realizə edilməsini müşahidə etmək mümkündür. İbtidai araşdırmada publiklik prinsipinin əsas təzahür elementləri qismində cinayətlərin üstünün tezliklə açılmalı olması tələbi, işlə bağlı bütün hallarının obyektiv, tam və hərtərəfli araşdırılmalı olması tələbi, proses iştirakçılarının hüquq və qanuni maraqlarının cinayət prosesinin vəzifəli şəxsləri tərəfindən müdafiə edilməli olması tələbi, cinayət təqibi orqanının qanunsuz hərəkətləri nəticəsinə vurulmuş ziyanın əvəzinin ödənilməli olması tələbi, zəruri olan istintaq hərəkətlərinin maraqlı şəxslərin arzusundan və iradəsindən asılı olmayaraq həyata keçirilməli olması tələbi, o cümlədən, prosessual formaya əməl edilməsinin məcburiliyi çıxış edir.

Cinayətlərin üstünün tezliklə açılması ilə publik xarakter kəsb edən, yəni dövlət və cəmiyyət maraqlarının təminatı üçün rol oynayan aşağıdakı vəzifələr həll edilir: cinayətkarlar daha tez ifşa edilir və onların yeni cinayətlər törətməsinin qarşısı alınır; mühakimə icraatının daha sürətlə realizəsi üçün şərait yaranır; cəmiyyətdə hüquq-mühafizə orqanlarının nüfuzu və onlara inam artır; cinayət qurbanlarının hüquq və qanuni maraqlarının daha tez təmin edilməsi mümkün olur; hüquq-mühafizə sisteminin fəaliyyətində resursların daha səmərəli sərfiyyatı və iş yükünün azalmasına zəmin yaranır.

Publiklik prinsipi ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə çıxış edən işlə bağlı bütün hallarının obyektiv, tam və hərtərəfli araşdırılmalı olması haqqında tələb cari qanunvericilikdə cinayət prosesinin vəzifəli şəxsi olan iştirakçıları üçün nəzərdə tutulmuş bir sıra vəzifə səlahiyyətlərində və prosessual qaydalarda konkretləşir (məsələn, CPM-in 49.4.4-cü, 50.1-ci, 53.4-cü, 84.5.3-cü, 85.2.1-ci, 85.6.3-cü, 86.2.1-ci və s. maddələri).

Proses iştirakçılarının hüquq və qanuni maraqlarının cinayət prosesinin vəzifəli şəxsləri tərəfindən müdafiə edilməli olması tələbində publiklik prinsipinin təzahürü onunla bağlıdır ki, demokratik cəmiyyətlərdə bütün fəaliyyət sahələrində insanın əsas hüquq və azadlıqlarının gözlənilməsi məsələsi əsas məsələ hesab edilir. Lakin vəzifəli şəxslərin prosesin digər subyektlərinin hüquq və qanuni maraqlarını müdafiə etməsi funksiyası ilə cinayət təqibinə qarşı həyata keçirilən müdafiə funksiyasını bir-birindən ciddi şəkildə fərqləndirmək lazımdır. Publik vəzifə kimi hüquqmüdafiə funksiyası CPM-in 12.1-ci maddəsindən də irəli gəlir. Bundan başqa, CPM-in bir sıra digər müddəalarında bu vəzifə daha konkret şəkildə ifadə olunur (məsələn, CPM-in 119-cu maddəsi).

Cinayət prosesinin publiklik prinsipi mühakimə icraatının dövlətin adından dövlətin müvafiq səlahiyyətli orqanları tərəfindən dövlət və cəmiyyətin maraqları naminə aparılmasını nəzərdə tutduğu üçün həm də tələb edir ki, belə bir icraatın qanuniliyi və əsaslılığına görə məsuliyyəti də dövlət müvafiq orqanlarının təmsalında öz üzərinə götürsün. Cinayət təqibi orqanının vəzifəli şəxsinin prosesual fəaliyyətinin qanuniliyi üçün fərdi məsuliyyəti haqqında qayda ilə bu vəzifəli şəxsin fərdi təqsirindən asılı olmayaraq, onun prosesual fəaliyyəti nəticəsində vurulmuş ziyanı görə dövlətin məsuliyyət daşması qaydasının qarşılıqlı əlaqəsi də maraqlıdır. Hesab edirik ki, qeyd edilən hər iki qaydanın eyni zamanda ahəngdar şəkildə mövcudluğu özü də ibtidai araşdırma mərhələsində publiklik prinsipinin bariz göstəricisi kimi çıxış edir.

Dövlət ittihamçısı cinayət mühakimə icraatında öz vəzifə səlahiyyətlərinin icrası ilə əlaqədar iştirak edir, ictimai və dövlət maraqları naminə fəaliyyət göstərir, odur ki, onun prosesual fəaliyyəti publik fəaliyyət kimi xarakterizə edilməlidir, lakin onu cinayət prosesini həyata keçirən subyektlərə aid etmək mümkün deyil, çünki o, cinayət prosesinin elə bir mərhələsində iştirak edir ki, həmin mərhələdə artıq cinayət prosesinin həyata keçirilməsi səlahiyyətləri müstəsna olaraq məhkəmədədir. Publiklik prinsipi dövlət ittihamçısının xüsusi ittihamlı işlər üzrə bu və ya digər formada iştirakını tamamilə istisna etsə də, ictimai-xüsusi və ictimai ittihamlı işlər üzrə dövlət ittihamının müdafiəsinin məhz ona həvalə

edilməsini şərtləndirir. Dövlət ittihamçısının fəaliyyətinin publik xarakteri, hər şeydən öncə, onun məhkəmə baxışında iştirakının məcburiliyi müddəasında təzahür olunur. Bu müddəanın vasitəsilə dövlət, məhkəmə baxışı zamanı publik maraqların daimi təmsilini təmin edir.

CPM-in 84.4-cü maddəsində icraatda dövlət ittihamçısı kimi çıxış etməsinə yol verilən prokurorların dairəsi məhdudlaşdırılmışdır. Hüquq ədəbiyyatında mövcud olan fərqli yanaşmalara rəğmən, hesab edirik ki, bu qayda dövlət ittihamının müdafiəsi zamanı subyektivizmi minimuma endirir, çünki əgər ittiham aktını təsdiq etmiş prokurora həmin aktda irəli sürülmüş ittihamı məhkəmədə müdafiə etmək imkanı yaradılsa, bu zaman həmin ittihamın doğruluğunun sübuta yetirilməsi təkcə ictimai iş deyil, həm də müəyyən mənada bu ittihamı təsdiq etmiş prokurorun özünün şəxsi işinə (öz prestijinin qorunması ilə əlaqədar) çevriləcəkdir və prokuror bütün gücü ilə çalışacaqdır ki, onun məhkəməyədək icraatda təsdiq etmiş olduğu ittiham məhkəmədə də öz təsdiqini tapsın. Odur ki, bizim fikrimizcə, perspektivdə CPM-in 84.4-cü, eləcə də, 112.2-ci maddələrinin əksinə olan bir qaydanın qəbul edilməsi dövlət ittihamının müdafiəsində subyektiv maraq yaranması təhlükəsinə yol açar bilər.

Məhkəmə bitərəfdir, o, nə ittiham, nə də müdafiə funksiyalarını öz üzərinə götürə bilər. Onun funksiyası işin həlli olduğu üçün, digər prinsiplər kimi, publiklik prinsipi də məhkəmənin prosessual fəaliyyətinin xarakterini mahiyyəti üzrə dəyişə, məsələn, onu cinayət təqibini həyata keçirən orqana çevirə bilməz, sadəcə olaraq, məhkəməyə xas olan işi həll etmə funksiyasının bu və ya digər xüsusiyyətlərini müəyyən edə bilər. Məhkəmə cinayət işləri (digər materiallar) üzrə ədalət mühakiməsini dövlətin adından və şəxsiyyətin qanuni mənafeləri ilə yanaşı, dövlətin və cəmiyyətin mənafeləri naminə həyata keçirdiyi üçün publik səlahiyyətli subyekt hesab edilsə və fəaliyyətini publiklik prinsipinin müddəalarına uyğun həyata keçirsə də, onun fəaliyyətində publiklik prinsipi cinayət təqibini həyata keçirməli olan publik səlahiyyətli subyektlərin prosessual fəaliyyətində olduğu kimi deyil, tamam fərqli formada

təzahür edir. Bunu şərtləndirən əsas amil hakimiyyətlərin bölgüsü prinsipi və məhkəmələrin hüquqi statusudur.

Dördüncü fəsildə qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində belə bir fikir əsaslandırılmışdır ki, publiklik prinsipinin tələblərinin daha səmərəli şəkildə təminatı baxımından CPM-in 84.4-cü maddəsinin aşağıdakı kimi təkmilləşdirilmiş redaksiyada verilməsi məqsədəuyğundur:

84.4. Cinayət işləri və sadələşdirilmiş icraat materialları üzrə ibtidai araşdırma apararı, mürəkkəb işlər üzrə yaradılmış istintaq qrupuna daxil olan, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən, təhqiqat və əməliyyat-axtarış orqanlarının fəaliyyətində qanunların icra və tətbiq olunmasına nəzarət edən prokurorlar və müstəntiqlərin məhkəmə baxışında dövlət ittihamçısı qismində iştirakına yol verilmir.

İşin bu hissəsində belə bir fikir də əsaslandırılmışdır ki, CPM-in 209.2.14-209.2.16-cı maddələrinin CPM-in mətnindən çıxarılması və 209.2.14-cü maddənin aşağıdakı yeni redaksiyada verilməsi daha məqsədəuyğundur:

209.2.14. ədalət mühakiməsi əleyhinə cinayətin törədilməsi əlamətləri mövcud olduqda.

Bu fəsildə, həmçinin, Konstitusiyaya Məhkəməsinin CPM-in 43.1.1, 314.2-ci maddələrinin şərhinə dair 15.02.2008-ci il tarixli Qərarında parlamentə ünvanlanmış tövsiyəsinin təmin olunması və CPM-in 314.2-ci maddəsinin təkmilləşdirilməsi baxımından həmin maddənin ikinci cümləsinin aşağıdakı yeni redaksiyada verilməsi daha məqsədəuyğun olması əsaslandırılmışdır:

Məhkəməyədək icraat zamanı təqsirləndirilən şəxsə elan edilmiş ittiham məhkəmə baxışı zamanı təsdiq edilmədikdə, o, həmin ittihamdan tam, yaxud ittihamın təsdiq edilmədiyi hissədə qismən imtina etməyə, habelə öz təklifini əsaslandırmaqla təqsirləndirilən şəxsin əməlinin cinayət qanununun daha yüngül cəza nəzərdə tutan norması ilə tövsiyə olunmasını təklif etməyə haqlıdır.

CPM-in 314-cü maddəsinin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflərin davamı olaraq, təklif edilmişdir ki, CPM-in 314.3-cü maddəsinə aşağıdakı redaksiyada yeni bir cümlə əlavə edilsin:

Dövlət ittihamının bir neçə dövlət ittihamçısı tərəfindən müdafiə edildiyi hallarda onlardan azı biri məhkəmə iclasına gələrsə, digər dövlət ittihamçılarının məhkəmə iclasına səbəbindən asılı olmayaraq gəlməməsi məhkəmə baxışının keçirilməsinə mane olmur.

Həmin maddədə mövcud olan daha bir boşluğun aradan qaldırılmasının normativ həlli variantı kimi CPM-in 314.3-cü maddəsinin ikinci cümləsinin aşağıdakı təkmilləşdirilmiş redaksiyada verilməsi də təklif edilmişdir:

Dövlət ittihamçısı, səbəbindən asılı olmayaraq məhkəmə iclasına gəlmədikdə, məhkəmə onun başqa dövlət ittihamçısı ilə əvəz edilməsinin mümkünlüyü məsələsinə baxmalı və yalnız məhkəmə iclasına gəlməmiş dövlət ittihamçısını başqa dövlət ittihamçısı ilə əvəz etmək mümkün olmadıqda, məhkəmə baxışı təxirə salınmalıdır.

Nəhayət, bəzi MDB dövlətlərinin qanunvericiliyində məhkəmə baxışında dövlət ittihamçısının əvəz edilməsi ilə bağlı bəzi məsələlərin hüquqi-müəyyənlik prinsipi baxımından daha dəqiqliklə tənzim edilməsi nəzərə alınaraq hesab edilmişdir ki, bu müsbət təcrübədən Azərbaycan Respublikasının cari cinayət-prosessual qanunvericiliyində də istifadə edilməsi məqsədəuyğundur. Bununla əlaqədar olaraq, təklif edilmişdir ki, CPM-in 314.3-cü maddəsinə aşağıdakı redaksiyada yeni cümlə əlavə edilsin:

Məhkəmə baxışı zamanı dövlət ittihamçısının əvəz edilməsi həmin ana qədər həyata keçirilmiş prosessual hərəkətlərin təkrar edilməsinə səbəb olmur, lakin dövlət ittihamının lazımi şəkildə həyata keçirilməsi üçün əhəmiyyətli olduğu hallarda, məhkəmə dövlət ittihamçısının vəsastətinə əsasən, ayrı-ayrı prosessual hərəkətləri təkrarlaya bilər.

İşin beşinci fəslə “Məhkəmə hökmlərinin (digər yekun qərarlarının) mübahisələndirilməsi dispoitiv hüquq və publik vəzifə kimi” adlanır, “Məhkəmə hökmlərinin (digər yekun qərarlarının) mübahisələndirilməsi dispoitiv hüquq kimi” və “Məhkəmənin hökmündən (digər qərarından) protestin verilməsi publik vəzifə kimi” adlanan iki paragrafdan ibarətdir.

Beşinci fəsildə qeyd edilir ki, məhkəmə hökmlərinin (digər yekun qərarlarının) mübahisələndirilməsi hüququ bu imkandan

istifadədə iradə muxtariyyəti və dispozitiv hüquqların digər meyarlarına cavab verdiyi üçün dispozitiv xarakterli hüquqlardan hesab edilməlidir. Söhbət məhkəmə qərarlarının mübahisələndirilməsindən gedərsə, *şikayət azadlığını* təkcə apellyasiya instansiyası məhkəməsinin xüsusiyyəti kimi yox, kassasiya və əlavə kassasiya qaydasında icraata xas olan bir element kimi də nəzərdən keçirmək lazımdır. Apellyasiya şikayəti vermə hüququ dispozitiv xarakterli olsa da, hüdudsuz deyildir. Subyekt bu hüquqdan istifadə edib-etməyəcəyinə öz arzusu ilə qərar verə bilsə də, bu hüquqdan istifadə edərkən mübahisələndirə biləcəyi məsələlərin dairəsinin müəyyən edilməsi zamanı onun arzu və istəkləri ancaq daha əvvəl məhkəmə araşdırmasının predmeti olmuş məsələlərlə məhdudlaşır. Deməli, hüququn dispozitiv xarakterli olması, onun hüdudsuzluğu anlamına gəlmir. Bununla belə, subyekt apellyasiya şikayəti vermək hüququndan istifadə etməklə, özü üçün arzu olunan kifayət qədər əhəmiyyətli nəticələr əldə edə bilər, çünki apellyasiya instansiyası işə baxarkən həm hökm, həm də qərar çıxarmaq hüququna malik olan instansiyadır.

Subyektlər məhkəmə hökmlərini, yaxud digər yekun qərarlarını kassasiya qaydasında mübahisələndirmək istədikdə, nəzərə almalıdırlar ki, onlar müvafiq hüquqdan istifadə etməklə, yalnız birinci instansiya və apellyasiya məhkəmələri tərəfindən müəyyən edilmiş hallara əsasən maddi və prosessual-hüquqi normaların düzgün tətbiq edilməməsi məsələsini mübahisələndirə bilərlər. Onlar barəsində bəhs olunan müvafiq hüquqdan istifadə etməklə hər hansı bir faktın baş verib-verməməsini mübahisələndirmək imkanına malik deyildirlər.

CPM-in 84.6.11-ci maddəsində müvafiq protestin verilməsi dövlət ittihamçısının prosessual hüququ kimi nəzərdə tutulmuş olsa da, publik səlahiyyətli subyektlərin prosessual hüquqları onların bu hüquqdan dispozitiv əsaslarla, yəni iradə muxtariyyətinə görə istifadəsini nəzərdə tutmur, belə subyektlər öz hüquqlarından da vəzifə borclarını yerinə yetirmək üçün istifadə edirlər. Dövlət ittihamçısının müvafiq protest vermək hüququ da məhz belə hüquqi təbiətə malikdir, yəni o, hüquqi təbiətinə görə, dövlət ittihamçısı üçün davranış imkanı, (aşağı instansiyalı məhkəmə qərarının yuxarı

instansiyalı məhkəmədə mübahisələndirilməsi imkanı) nəzərdə tutsa da, dövlət ittihamçısı üçün bu hüquqdan istifadə könüllülük xarakteri kəsb etmir. Bu yanaşma Baş prokurorun Cinayət-mühakimə icraatında dövlət ittihamının müdafiəsi üzrə prokurorluğun əsas vəzifələri barədə 09.03.2001-ci il tarixli, 02/46 №-li Əmrinin 15-ci bəndində də öz əksini tapır. Həmin müddəə da onu təsdiq edir ki, protest vermək hüququ diskresion xarakterli deyil və könüllülük prinsipinə tabe olmur. Dövlət ittihamçısının tələbinin təmin edilmədiyi və ya nəzərə alınmadığı hallarda onun protest verməməsi təcrübədə əksər hallarda dövlət ittihamçısının protest verməkdən yayınması və ya imtina etməsi kimi qiymətləndiriləcəkdir. Çünki qanunçuluq prinsipini rəhbər tutmalı olan dövlət ittihamçısı məhkəməyə yönəltdiyi hər bir tələbi qanunun müvafiq normaları ilə əsaslandırılmış olmalıdır. Bu isə, o deməkdir ki, dövlət ittihamçısının baxış açısından onun hər bir tələbi qanuni və əsaslıdır, odur ki, məhkəmə tərəfindən təmin edilməli, yaxud nəzərə alınmalıdır. Əgər məhkəmə bunu etmərsə, yenə də dövlət ittihamçısının baxış açısından, məhkəmə qanuni və əsaslı olan bir tələbi təmin etmir. Belə olan halda, dövlət ittihamçısının məhkəmənin hökmündən, yaxud digər qərarından protest verməsi ondan gözlənilən məntiqi addımdır.

Nəticə hissədə əsas nəzəri ümumiləşdirmələr və təkliflər sistemləşdirilmiş şəkildə təqdim edilmişdir.

Əlavə hissəsində təcrübə işçiləri arasında keçirilmiş rəy sorğusunun məzmunu və nəticələri yerləşdirilmişdir.

Dissertasiyanın mövzusu üzrə müəllifin aşağıdakı elmi əsərləri nəşr olunmuşdur:

1. Cinayət prosesinin “dövlətlik”, “rəsmilik” yoxsa “publiklik” prinsipi? // Bakı Universitetinin xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası, 2018, № 3, s. 69-76.

2. Xüsusi ittihamlı işlər cinayət-prosessual hüququn dispozitivlik prinsipinin təzahür forması kimi // Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin 100 illik yubileyi və Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 95-ci ildönümünə həsr olunmuş “Qloballaşma və Azərbaycan

Respublikasında hüquq elminin əsas inkişaf istiqamətləri” mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı şəhəri, 29-30 may 2018-ci il, s. 229-232.

3. Məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən məhkəməyə şikayət vermə dispoitiv hüquq növü kimi // Qanun. Elmi hüquq jurnalı, 2019, № 02 (292), s. 44-49.

4. Publiqlik və dispoitivlik prinsiplərinin cinayət prosesinin digər prinsipləri ilə korrelyasiyası // Polis Akademiyasının elmi xəbərləri. Elmi hüquq jurnalı, 2019, № 2 (22), s. 68-73.

5. Cinayət təqibinə bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilə bilməsi üçün müdafiə tərəfinin dispoitiv razılığı haqqında // Bakı Universitetinin xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası, 2019, № 2, s. 16-30.

6. Məhkəmə hökmlərinin (digər yekun qərarlarının) mübahisələndirilməsi dispoitiv hüquq kimi // Polis Akademiyasının elmi xəbərləri. Elmi hüquq jurnalı, 2019, № 3 (24), s. 70-75.

7. Dizpoitivlik prinsipi kontekstində məhkəməyə xüsusi ittiham qaydasında şikayət vermək hüququ // Dövlət idarəçiyi: nəzəriyyə və təcrübə, 2019, № 3 (67), s. 119-128.

8. Cinayət prosesinin prinsiplərinin anlayışı və təyinatı haqqında mülahizələr // Qanun. Elmi hüquq jurnalı, 2019, № 07 (297), s. 57-63.

9. Cinayət haqqında hüquq mühafizə orqanlarına şikayət (ərizə) vermək dispoitiv hüquq kimi // Odlar Yurdu Universitetinin elmi və pedaqoji xəbərləri, 2019, № 51, s. 252-257.

10. Ekspertizanın təyin edilməsi: publiqlik və dispoitivlik prinsipləri kontekstində // Polis Akademiyasının elmi xəbərləri. Elmi hüquq jurnalı, 2020, № 1 (25), s. 120-125.

11. Cinayət-prosessual hüquq münasibətlərində subyektin dispoitiv razılığı və onun əhəmiyyəti // Polis Akademiyasının elmi xəbərləri. Elmi hüquq jurnalı, 2020, № 2 (26), s. 47-51.

12. Məhkəmənin hökmündən (digər qərarından) protestin verilməsi publik vəzifə kimi // Azərbaycan hüquq jurnalı, 2020, № 2, s. 88-95.

13. Apellyasiya, kassasiya və əlavə kassasiya şikayətlərinin verilməsində subyektin iradə azadlığının rolu haqqında // Polis

Akademiyasının elmi xəbərləri. Elmi hüquq jurnalı, 2020, № 3 (27), s. 62-67.

14. Cinayət-prosessual hüququn publiklik və dispoziitivlik prinsiplərinə həsr edilmiş müasir tədqiqatların analitik icmalı // Dövlət idarəçiyi: nəzəriyyə və təcrübə, 2020, № 3 (71), s. 215-224.

15. Məhkəmə hökmlərinin (digər yekun qərarlarının) mübahisələndirilməsi dispoziitiv hüquq kimi // Hüquqi müstəvi. Elmi-nəzəri, təcrübi jurnal, 2020, № 4, s. 139-146.

16. İbtidai araşdırmada publiklik prinsipinin elementləri // Qanun. Elmi hüquq jurnalı, 2020, № 06 (308), s. 38-48.

17. Cinayət-prosessual hüquq münasibətlərində subyektin dispoziitiv razılığı və onun hüquqi əhəmiyyəti // Odlar Yurdu Universitetinin elmi və pedaqoji xəbərləri, 2020, № 53, s. 108-113.

18. Publiklik prinsipi və birinci instansiya məhkəməsinin prosesual fəaliyyəti // Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 97-ci ildönümünə həsr olunmuş “Müasir dövrdə hüquq sahələrinin qarşılıqlı əlaqəsi və tətbiqi” mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı, 2 iyun 2020-ci il, s. 643-648.

19. Cinayət prosesində dispoziitivlik prinsipinin elementi kimi mülki iddia vermək hüququ haqqında // Azərbaycan Hüquq Jurnalı, 2021, № 1, s. 34-41.

20. Publik hakimiyyətin bir növü kimi məhkəmə hakimiyyəti və onun əsas publik funksiyası kimi ədalət mühakiməsi // DTX Akademiyası Konfrans. 2021.

21. Azərbaycan Respublikasının cinayət prosesində dispoziitivlik prinsipinin təzahürləri // XXI century, new calls and modern development trends of law. Book of abstracts. Baku, 21-22 december 2021, s. 162-163.

22. Сущность принципа публичности в уголовном процессе // Евразийский юридический журнал, 2018, № 11 (126), с. 218-220.

23. О проявлениях диспозитивных основ в уголовном судопроизводстве: по законодательству Азербайджанской Республики // Вестник Воронежского государственного университета. Серия право, 2019, № 4 (39), с. 241-248.

24. О принципах автономии воли и публичности в уголовном процессе Азербайджанской Республики // Развитие юридической науки и проблема преодоления пробелов в праве. Сборник научных статей по итогам работы девятого международного круглого стола. Шахты, 31 октября 2019 г., с. 59-65.

25. Дискреционные полномочия субъектов публичной власти, осуществляющие уголовный процесс // Наука и технологии: стратегия и развития. Сборник научных трудов. Том II. Стамбул-Ростов-на-Дону, 2019, с. 91-98.

26. Dispositivity principle in the criminal procedure of Azerbaijan Republic: concept and application in individual rights // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки, 2021, Т. 25, № 2, с. 504-520.

Dissertasiyanın müdafiəsi 22' 02 2025-ci il tarixində, saat 11:00-da Milli Aviasiya Akademiyası nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.45 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı şəhəri, Mərdəkan pr. 30.

Dissertasiya işi ilə Milli Aviasiya Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Milli Aviasiya Akademiyasının rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 20 dekabr 2024 il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb:

Kağızın formatı:

Həcm:

Tiraj: